ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى

يەتتە لەڭگىلتاق بىلەن بەش گەڭگىلتاق

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ISBN 978-7-228-10833-6
9 787228 108336 >
定价：4.50元

ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى

يەتتە لەڭگىلىتاق بىلەن بەرشىڭگىلىتاق

«ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى قامۇسى»
تەھرىر ھەيئىتى نەشرگە تەييارلىغان

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئۈرۈمچى 2007-يىلى

图书在版编目(CIP)数据

七个笨蛋与一个灵蛋：维吾尔文/《维吾尔民间文学大典》编委会编. - 乌鲁木齐：新疆人民出版社，2007.1
（维吾尔民间故事）
ISBN 978-7-228-10833-6

Ⅰ.七... Ⅱ.维...Ⅲ.维吾尔族 - 民间故事 - 作品集-中国 - 维吾尔语（中国少数民族语言）Ⅳ.I277.3

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2007)第006074号

策　　划：阿布都热合满.艾白
艾合买提.伊明

责任编辑：艾合买提.伊明
责任校对：阿布列孜.阿巴斯
封面设计：买买提.努比提

七个笨蛋与一个灵蛋（维吾尔文）
（维吾尔民间故事）
《维吾尔民间文学大典》编委会编

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐解放南路348号 邮编： 830001）
新疆新华书店发行
新疆新华印刷厂印刷
880×1230毫米 32开本 2.375印张
2007年1月第1版 2007年1月第1次印刷
印数：1-5000

ISBN 978-7-228-10833-6　　定价：4.50元

پىلانلىغۇچىلار: ئابدۇراخمان ئەبەي
ئەخمەت ئىمىن
مەسئۇل مۇھەررىرى: ئەخمەت ئىمىن
مەسئۇل كوررېكتورى: ئابلىز ئابباس
مۇقاۋا لايىھەلىگۈچى: مەمەت نەۋبەت

ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى
يەتتە لىڭگىلتاق بىلەن بىر شىڭگىلتاق

«ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى قامۇسى» تەھرىر ھەيئىتى نەشرگە تەييارلىغان

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 №)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 1230 × 880 مىللىمېتىر، 1/32
باسما تاۋىقى: 2.375
2007 ـ يىل 1 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
2007 ـ يىل 1 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى: 1 ــ 5000
ISBN 978-7-228-10833-6
باھاسى: 4.50 يۈەن

ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىغا دائىر
55 كىتابچە نەشىردىن چىقتى

ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى (ھەر بىرى 4.50 يۈەن)

چىن تۆمۈر باتۇر
ئىسكەندەر بىلەن ھۆرلىقا
ئالتۇن كوكۇلىلىق بالا
كەنجى باتۇر
كېپىك خانىش
مەرۋان بىلەن تەرسا
ياغاچ ئات
ئۇر، توقماق
چۆچۈرە بالا
سىرلىق چىراغ
شاھزادە بىلەن ئالۋاستى
نىيىتى يامانىنىڭ قازىنى تۆشۈك
ئۆلمەي تۇرۇپ جەننەتنى كۆرۈش
باتۇر قىز
شەيتانىنىڭ تىجارىتى
بىلمەس تاز
تەلۋە كۇيئوغۇل
كەمەك ھەييار بىلەن مۇختەر ھەييار
شەيتاننى ئالدىغان تاز
ئادەمىي شەيتان

خىزىر نىياز
سېھىرلىك ئالما
ئۇسكەك پادىشاھ
قاينا، چۆگۈن
ئەقىللىق كەنجى قىز
ھەركىم قىلسا ئۆزىگە
يالتايغاق بوۋاي
ئۈجمە سايىسى
ئەپچىلەم
ئارغىماق ماجىراسى
ئىككى بايىنى ئەپلىگەن مالاي
ئۆرگىلىۋاي بىلەن چۆرگىلىۋاي
يەتتە لىڭگىلتاق بىلەن بىر شىڭگىلتاق
شېتىلە بىلەن پېتىلە
مازاقخور مازاقتا ئۆلەر
پادىشاھنىڭ كۆڭنى ئۇزارتىشى
ئېشەكنى ئۇرۇپ خوتۇننى قورقۇتۇش
موللام ئوغرىنى قانداق تاپتى
قازان تۇۋۇى
شاھ بىلەن شاتۇتى

ئۇيغۇر خەلق لەتىپىلىرى ــ 1، ـ 2، ـ 3، ـ 4، ـ 5 (ھەر بىرى 4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چاقچاقلىرى (ھېسام چاقچاقلىرى) ــ 1، ـ 2 (ھەر بىرى 4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق مەسەللىرى ــ 1، ـ 2 (ھەر بىرى 4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق ئويۇنلىرى ــ 1، ـ 2، ـ 3 (ھەر بىرى 4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق تېپىشماقلىرى ــ 1، ـ 2 (ھەر بىرى 3.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق لاپلىرى (3.50 يۈەن)

(بۇ بىر يۈرۈش 55 كىتابنىڭ ئومۇمىي باھاسى 244.50 يۈەن)

مۇندەرىجە

ئەقىللىق ئادەم 1
دانا پادىشاھ.................................. 7
يەتتە لىڭگىلتاق بىلەن بىر شىڭگىلتاق 13
پەم 36
مۈشۈكلەرنىڭ قىساسى 38
ئۈچ يالغاندا قىرىق يالغان 43
ئۈچ ئەخمەق 58
تېۋىپنىڭ ئوغلى 65

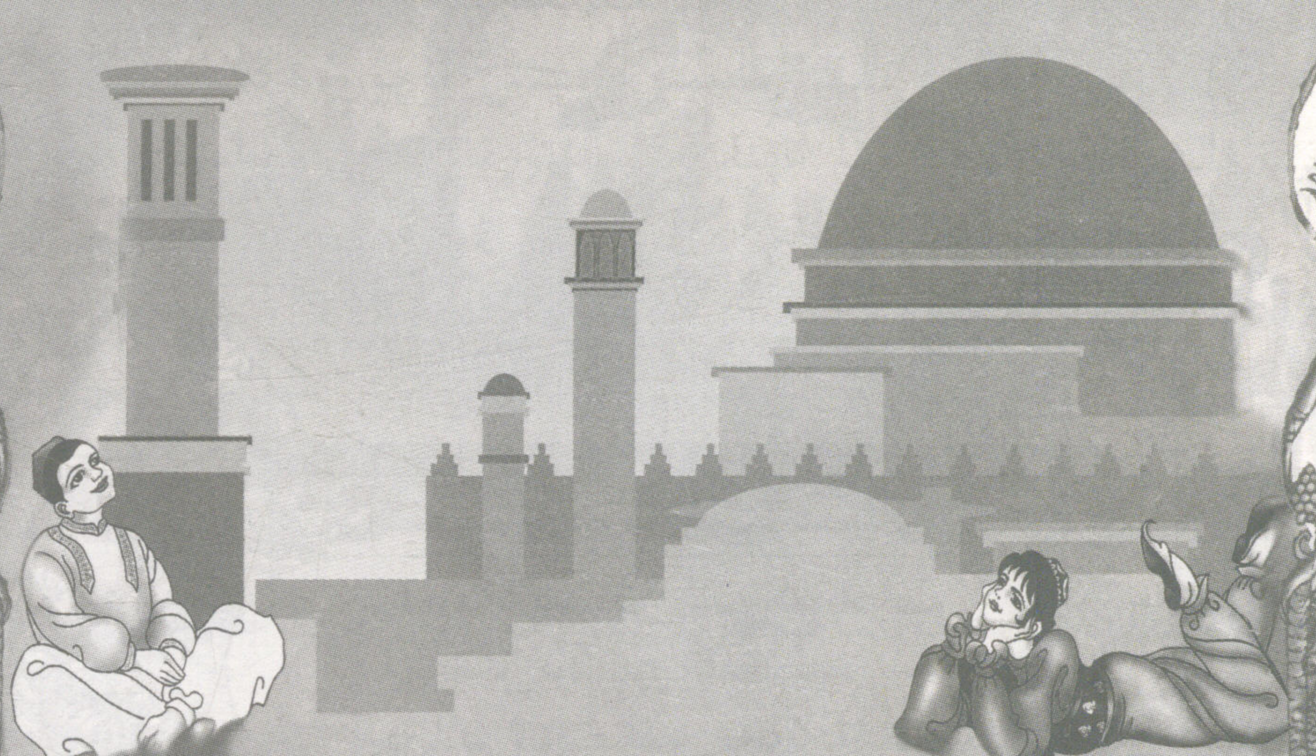

ئەقىللىق ئادەم

بۇرۇنقى زاماندا بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن. بىر كۈنى پادىشاھ سىناپ بېقىش ئۈچۈن ئوردىدىكى قىرىق بىر ۋەزىرىنى يىغىپ:

— سىلەر قەيەردىن بولمىسۇن، ئۈچار قۇشنىڭ يامىنىنى، دەرەخنىڭ ئوسلىنى، ئادەمنىڭ ئەسكىسىنى تېپىپ كېلىڭلار، — دەپتۇ. ۋەزىرلەر «ماقۇل» دېيىشىپ قايتىپ چىقىشىپتۇ، ئۆزئارا مەسلىھەتلىشىپ، قىرغاۋۇل بىلەن تىكەننى يامانغا چىقىرىپتۇ ۋە جاڭگالدىن ئۇ نەرسىلەرنى تېپىپتۇ، ئەمدى ئەسكى ئادەمنى تېپىش ئۈچۈن ماڭغاندا، ئالدىغا ئوچۇقچىلىقتا ئاپتاپسىنىپ تۇرغان، كىيىملىرى جۇل - جۇل، يالاڭ ئاياغ بىر كىشى ئۇچراپتۇ. بۇلار: «شەھەردە يۈرمەي جاڭگالدا يۈرگىنىگە قارىغاندا، مۇشۇ ئوبدان ئادەم ئەمەس» دېيىشىپ، ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— ھەي ئادەم، نېمە ئۈچۈن جاڭگالدا يۈرۈشنى ياخشى كۆرىسەن؟

— بىزدەكلەرگە شەھەردە كۈن كۆرۈش تەس، جاڭگالدا

ھېچكىمنىڭ مەن بىلەن كارى يوق، شۇنىڭ ئۈچۈن جاڭ-گالنى ياخشى كۆرىمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ھېلىقى كىشى.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان ۋەزىرلەر بىر - بىرىگە قارىشىپ: «بۇنىڭدىنمۇ ئەسكى ئادەمنى نەدىن تاپىمىز؟ بىزنىڭ ئىز-دىگەن ئادىمىمىز نەق مۇشۇ» دېگەن يەرگە كەپتۇ - دە، بىرى:

— ھەي ئادەم، سەن بىز بىلەن پادىشاھنىڭ ئالدىغا بارىسەن، — دەپتۇ. ئەسكى چاپانلىق كىشى:

— پادىشاھنىڭ ئالدىغا بارغۇدەك ئىش قىلغىنىم يوق، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

شۇ چاغدا يەنە بىر ۋەزىر: «گەپنىڭ راستىنى ئېيتىپ ئېلىپ بارمىساق، بىزنىڭ ماڭ دېگىنىمىزگە ماڭىدىغاندەك ئەمەس» دەپ، قالغانلارغا مەسلىھەت بېرىپتۇ. بۇلار ما-قۇللاشقاندىن كېيىن، ئىچىدىن يەنە بىرى:

— پادىشاھ بىزگە ئۈچ تۈرلۈك ئىشنى تاپشۇرغان، شۇنىڭغا بىنائەن بىز دەرەخنىڭ يامىنى دەپ تىكەننى، قۇشنىڭ يامىنى دەپ قىرغاۋۇلنى تاللىدۇق، ئۈچىنچىسىگە سېنى تاللىدۇق. سەن پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئەسكى ئادەملەر-نىڭ ئۈلگىسى بولۇپ بارىسەن، — دەپتۇ.

— ئۇنداق بولسا، — دەپتۇ ھېلىقى ئادەم، — مەن باراي، لېكىن يۇقىرىدىكى ئىككى تۈرلۈك «يامان»نىڭ ئۈل-گىسى توغرا بولماپتۇ. ئۇچار قۇشنىڭ يامىنى سېغىزخان.

ئۇ ئات ـ ئېشەكلەرنىڭ يېغىرىنى چوقۇپ قاقشىتىدۇ، ئا-
دەمگىمۇ خۇش خەۋەر ئېلىپ كەلمەيدۇ. دەرەخنىڭ يامىنى
هارام شاخ، ئۇ مېۋىلىك دەرەخلەرنى ئاينىتمايدۇ. ئۆزۈم
توغرىسىدا هېچقانداق سۆزۈم يوق، مەيلى پادىشاھىڭلارنىڭ
قېشىغا بارسام باراي.

ۋەزىرلەر بۇ ئادەمنىڭ دېگىنىنى تېپىپ پادىشاھنىڭ
ئالدىغا ئەكىرىپتۇ. بۇ چاغدا پادىشاھ ناننى ئالىقىنىدا
ئايلاندۇرۇپ ئويناۋاتقانىكەن. پادىشاھ:

— بۇ نەرسىلەرنى قانداق تاپتىڭلار؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بىز ئۇزۇن ئىزدەپ قىرغاۋۇل بىلەن تىكەننى تاپ-
قاندۇق، مانا بۇ ئەسكى ئادەمنى تاپقىنىمىزدا، بىزنىڭ
تاللىغان نەرسىلىرىمىز بۇنىڭغا يارىمىدى. شۇڭا، ئۆزىگە
قوشۇپ بۇنىڭ دېگەنلىرىنىمۇ ئېلىپ كەلدۇق، — دەپ

جاۋاب بېرىپتۇ باش ۋەزىر.

پادىشاھ ئەسكى چاپانلىق ئادەمنى، راست بىرنەرسىنى بىلىپ سۆزلەمدۇ يا خىيالىغا كەلگەننى دەمدۇ؟ بىر سىناپ كۆرەيچۇ؟ دېگەن يەرگە كېلىپ:

— مېنىڭ ئاتامنىڭ كەسپى نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ.

— سىزنىڭ ئاتىڭىزنىڭ كەسپى ناۋايدەك قىلىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئۇ ئادەم.

— شاھلىق ماڭا ئاتا مىراس تۇرسا، نېمە ئۈچۈن شۇنداق دەيسەن؟ — دەپتۇ پادىشاھ.

— مەن كىرگەندە سىز ناننى ئالىقىنىڭىزدا پىرقىرىتىپ ئويناپ تۇرغانىكەنسىز، شۇ چاغدا سىزنىڭ ئاتا كەسپىڭىزنىڭ ناۋاي ئىكەنلىكىنى بىلگەنىدىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئەسكى چاپانلىق ئادەم.

— مەن قاچان ئۆلىمەن؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ يەنە.

— بېشىڭىزغا سايە بولغان خەلقنى ئۇنتۇغان كۈندە، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ھېلىقى ئادەم.

پادىشاھ بۇ سۆزنى دەرھال چۈشىنىپتۇ، بۇ ئادەمنى ئۆزىگە مەسلىھەتچى قىلىپ تەيىنلەشتىن ئىلگىرى، ئانىسىدىن:

— مېنىڭ ئاتام كىم ھەم نېمە كەسىپ قىلغان؟ — دەپ سوراپتۇ. پادىشاھنىڭ ئانىسى پادىشاھنىڭ غەزىپىدىن قېچىپ قۇتۇلالماسلىقىغا كۆزى يەتكەندىن كېيىن:

— سىزنىڭ ئۆز ئاتىڭىز ناۋاي ئىدى. سىزنى

بىقىۋالغانلىقىمنى شاھ بىلمەيتتى. مەن جىق قىز تۇغدۇم. بىر ئوغۇل تۇغۇپ بېرىشىمنى ئارمان قىلغان شاھ ئېغىر-بوي ۋاقتىمدا: «بۇ نۆۋەت يەنە قىز تۇغساڭ، جېنىڭنى ئالىمەن» دەپ شىكارغا كەتتى. كۆزۈم يورۇغاندا قارىسام قىز. ئۇنى تېگىشىشىنىڭ كويىغا چۈشۈپ ئىزدىسەم، شەھىرىمىزدىكى بىر ناۋاينىڭ ئائىلىسىدە سىز دۇنياغا كۆز ئاچقانىكەنسىز. نۇرغۇن پۇل بېرىپ قىزىم بىلەن سىزنى تېگىشكەن، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

پادىشاھ بۇ گادايىنىڭ ئەقلىگە قايىل بولۇپ، ئوردىغا قايتىپ، ئۇنى ياخشى كىيىندۈرۈپ، ئۆزىگە مەسلىھەتچى قىلىپ تەيىنلەپتۇ. بۇنى كۆرگەن ۋەزىرلەر چىدىيالماي، ئۇنىڭ پېيىگە چۈشۈپتۇ.

پادىشاھنىڭ بىر قىزى بار ئىكەن، ئالەمدە ئۇنىڭغا تەڭ كەلگۇدەك گۈزەلنى تېپىش تەس ئىكەن، كەلگەن ئەلچىلەر ئۇ قىزنىڭ شەرتىنىڭ ئې-

غىرلىقىدىن نائۇمىد بولۇپ قايتىپ كېتىدىكەن. نۇرغۇن شاھزادىلەر قىزنىڭ ئىشارىتىنى چۈشىنەلمەي، سەرگەردان بولغانىكەن. ۋەزىرلەر ھېلىقى ئەقىللىق ئادەمنى: «شاھىمىزنىڭ بىر قىزى بار، شۇنىڭغا ئۆيلەنسىڭىز» دەپ، ئۇنىڭمۇ سەرگەردان بولۇشىنى تىلەپتۇ. ئەقىللىق ئادەم بۇ مەسلىھەتنى ماقۇل كۆرۈپ، ئەلچى كىرگۈزۈپتۇ. قىز جاۋابەن بىر پارچە ئاق قەغەز بىلەن بىر مىقراز چىقىرىپتۇ. ئەقىللىق ئادەم دەرھال قەغەزنى ئېلىپ، ئۇنى يۈرەك شەكلىدە قىيىپ كېنىزەك قىزنىڭ قولىغا بېرىپتۇ.

— ئەمدى ئىشارىتىمگە توغرا جاۋاب تاپتىم، — دەپتۇ پادىشاھنىڭ قىزى كېنىزەكلىرىگە، — مەن مۇھەببەتنى قەغەزدىنمۇ ئاق بولۇشى كېرەك، دەپ ئويلايتتىم، بۇ ئادەم: «يۈرەكتىن قوزغالغان مۇھەببەت شۇنداق بولىدۇ» دەپتۇ. مەن ئەنە شۇ جاۋابنى كۈتكەنىدىم، دېگەن يېرىمىدىن چىقتى...

شۇنىڭ بىلەن بۇ ئەقىللىق ئادەم قىزغا ئۆيلىنىپتۇ. پادىشاھ ئەسكى چاپان ئىچىدىن چىققان ئەقىللىق ئادەمنى ئۆزىنىڭ ھەممە ۋەزىرلىرىدىن يۇقىرى دەرىجىگە كۆتۈرۈپتۇ. ۋەزىرلەر بولسا، كۆرەلمەسلىكى بىلەن ھەسرەت يۇتۇپ، رەڭگى سارغىيىپتۇ.

دانا پادشاھ

بۇرۇنقى زاماندا بىر ئادىل پادشاھ ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ قول ئاستىدا ئون ئۈچ بەگ بار ئىكەن.

بۇ پادشاھ ھۆكۈم سۈرگەن دەۋردە خەلق پاراۋان ھايات كەچۈرۈپتۇ. پادشاھ كەمبەغەللەرگە دائىم خەزىنىدىن پۇل ياردەم قىلىپ تۇرىدىكەن. شۇڭا، كۆپ ئۆتمەي بۇ پادشاھنىڭ داڭقى پۈتۈن يەر يۈزىگە تارقاپ كېتىپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ پادشاھنىڭ قول ئاستىدىكى ئون ئۈچ بەگ بىر بولۇپ شۇنداق دېيىشىپتۇ:

— بىز ئون ئۈچ بەگ تۇرساق، ئاشۇ بىر پادشاھقا بويسۇنىمىزمۇ؟ ئۇنى تەختتىن غۇلىتىپ تاشلاپ ئۆز ئالدىمىزغا يۇرت سورايلى.

شۇ مەسلىھەت بىلەن ئون ئۈچ بەگ ئۇرۇشقا جىددىي تەييارلىنىپتۇ. بۇ گەپ پادشاھنىڭ قۇلىقىغا يېتىپتۇ. پادشاھنىڭ ۋەزىرلىرى قاتتىق غەزەپلىنىپتۇ.

— بىزمۇ ئۇرۇشقا تەييارلىنايلى، — دەپتۇ ئۇلار.

— ئەگەر ئۇلار بىزگە ئۇرۇش ئېلان قىلىپ قالسا، —

دەپتۇ پادىشاھ، — بىر تالمۇ ئوق ئاتمايلى، تەخت كىرەك بولسا ئالسۇن، لېكىن قان تۆكۈلمىسۇن. ئۇلار باستۇرۇپ كېلىپ قالسا، شەھەر دەرۋازىسىنى ھېچ قارشىلىقسىز ئېچىپ بېرىڭلار.

شۇ كۈنى ئەل قاتتىق ئۇيقۇغا كەتكەندە، پادىشاھ خۇرجۇنىنىڭ بىر بېشىغا ئالتۇن - كۈمۈش، بىر بېشىغا يېمەك - ئىچمەك، بىر قۇر كونا كىيىم - كېچەك سېلىپ ئېشەككە ئارتىپتۇ - دە، ئۆزى كونا بىر ئۆڭ جۇۋىنى كىيىپ، بېلىنى شوينىدا باغلاپ، بىر ئايپالتىنى بېلىگە قىستۇرۇپ شەھەردىن چىقىپ كېتىپتۇ. شۇ كۈندىن باشلاپ پادىشاھ ئاقتىمۇ يوق، كۆكتىمۇ يوق بولۇپ كېتىپتۇ. شەھەر پادىشاھسىز قاپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي ئون ئۈچ بەگ باستۇرۇپ كەپتۇ. پادىشاھنىڭ ۋەزىرلىرى پادىشاھنىڭ دېگىنى بويىچە شەھەر دەرۋازىسىنى ئېچىپ بېرىپتۇ. ئون ئۈچ بەگنىڭ بېشى كۆككە يېتىپ، شاھ ئوردىسىغا جايلىشىپتۇ. بىراق، شۇ كۈندىن تارتىپ ئۇلار بىر - بىرى بىلەن پېتىشالماپتۇ. ئون ئۈچ بەگنىڭ ئىچىدە ئۆزئارا تەخت تالىشىپ، جېدەل چىقىشقا باشلاپتۇ. خەلقنىڭ تۇرمۇشى كۈندىن - كۈنگە يامانلىشىپتۇ.

ئەمدى گەپنى پادىشاھتىن ئاڭلايلى:

پادىشاھ شەھەردىن چىقىپ توپتوغرا شۇ شەھەرنىڭ يېنىدىكى بىر تاغقا بېرىپتۇ. ئەتىسى زېمىنغا يورۇق چۈشە - چۈشمەي بۇ يەرگە ئوتۇنچىلار كېلىشكە باشلاپتۇ، پادىشاھ-

مۇ شۇلارغا قوشۇلۇپتۇ ـ دە، ئوتتۇنچىلار بىلەن بىللە ئو-
تۇن كېسىپ ئېشىكىگە ئارتىپ، كۈن كۆتۈرۈلگەندە شە-
ھەرگە قاراپ مېڭىپتۇ، شەھەردە كۈن بويى يۈرۈپ ئوتۇنـ-
لىرىنى سېتىپ، كەچقۇرۇنلۇقى قايتىپ چىقىپ كېتىپتۇ.
بۇلارنىڭ بىر كۈندە ساتقان ئوتۇنىنىڭ پۇلى بىر كۈنلۈك
تامىقىغا ئاران يېتىدىكەن. ئوتۇنچىلارنىڭ تولىسى قېرى
بولۇپ، پات ـ پاتلا تاغدا قونۇپ قالىدىكەن. پادىشاھ ئو-
تۇنچىلار بىلەن ناھايىتى چاپسانلا چىقىشىۋاپتۇ. پادىشاھ
ئوتۇنچىلار تاغدا قونۇپ قالغان كۈنلىرى راسا مايلىق قىد-
لىپ پولۇ ئېتىپ بېرىدىكەن. يىل بويى گۆش ـ ياغ كۆر-
مەيدىغان كەمبەغەل ئوتۇنچىلار بۇ مېھرىبان ھەمراھىنىڭ
ئۆمرىگە دۇئا قىلىدىكەن.

كۈنلەر، ئايلار ئۆتۈپتۇ. بىر كۈنى ئوتۇنچىلار تاغنىڭ
ئېتىكىدە ئەڭ ياخشى بىر جايىنى تالاپ گۈلخان يېقىپتۇ،
بەزىلىرى ئوتنىڭ يېنىدا قىڭغىيىپ ئۇيقۇغا كېتىپتۇ، بە-
زىلىرى ئائىلىسى، ئۆزىنىڭ ئۆتكەن كۈنلىرى ھەققىدە،
بەزىلىرى كۈندۈزى شەھەردە ئاڭلىغان ـ كۆرگەنلىرى
ھەققىدە سۆزلىشىپتۇ. شۇ چاغدا قىرىق يەردە يامىقى بار
ئەسكى چاپان كىيگەن، پۇتىغا چورۇق تارتقان، چاچ ـ سا-
قاللىرى كۈمۈشتەك ئاقارغان بىر بوۋاي ئوتنىڭ ئالدىدا
مۈكچىيىپ ئولتۇرۇپ، يېنىدىكىلەرگە:

— ئاھ خۇدا، مېنىڭ قولۇمغا چۈشىدى، — دەپتۇ.

— سېنىڭ قولۇڭغا چۈشىدىغان نېمە ئۇ؟ — دەپ

سورىشىپتۇ ئوتۇنچىلار. بوۋاي بىر يۆتىلىۋېلىپ مۇنداق دەپتۇ:

— ئون يېشىمدىن تارتىپ مۇشۇ ئوتۇنچىلىق بىلەن كۈن كەچۈرۈپ كېلىۋاتىمەن. هازىر يەتمىش ئىككى ياشقا كىردىم، چاچ - ساقاللىرىم ئاقىرىپ، بېلىم مۈكچەيدى، ئۆيۈمدە ئون بالام ماڭا قاراپ ئولتۇرىدۇ. بۈگۈن بازاردا بىر گەپ ئاڭلىدىم: «كىمكى پادىشاھنى تۇتۇپ ئەكېلىپ

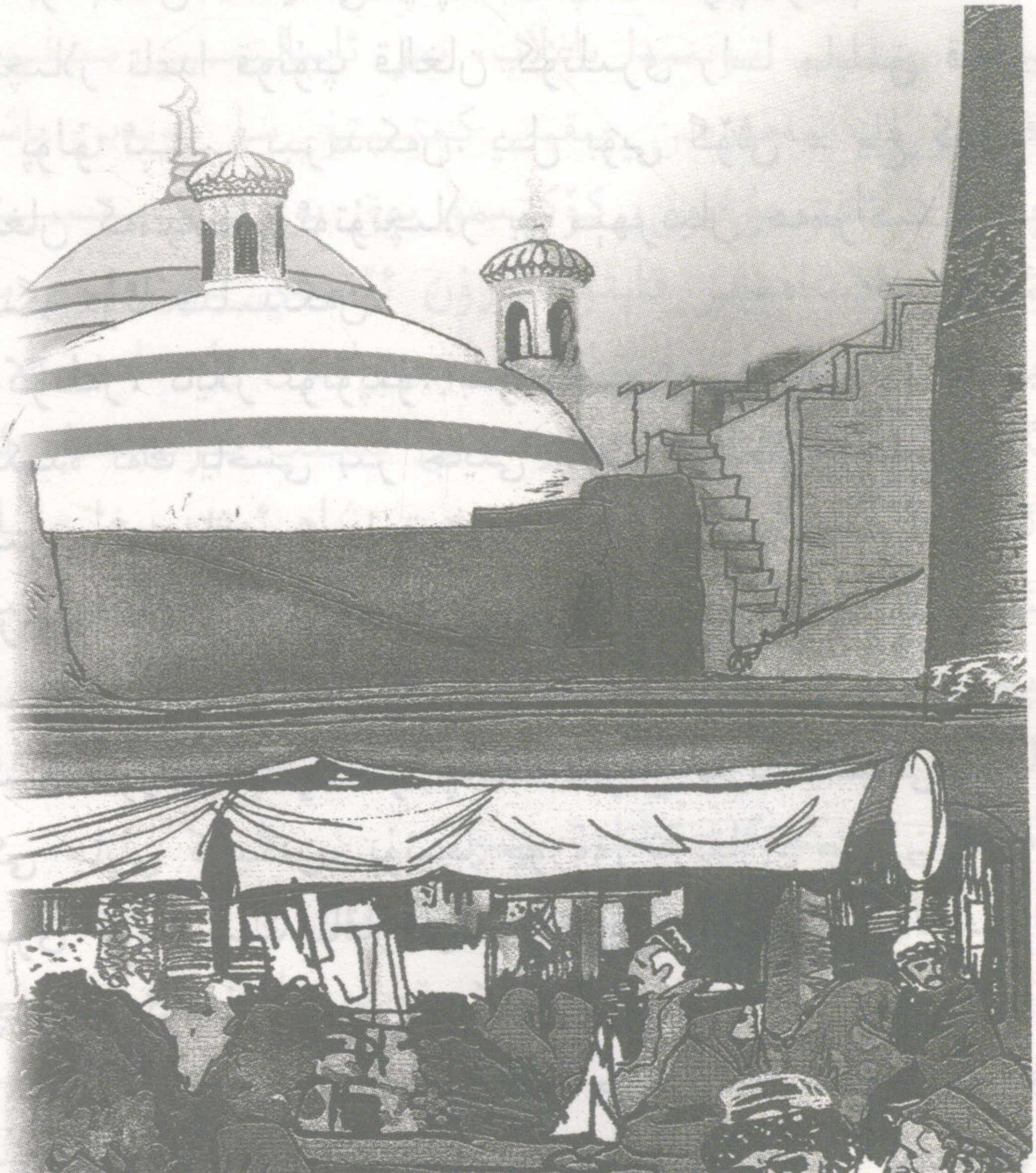

بەرسە، شۇ كىشىگە ئەڭ كاتتا ئىنئام بېرىمىز، بالا ـ چا-
قىسىنى ئۆمۈر بويى خەزىنىدىن تەمىنلەيمىز» دەپتۇ. مەن
ئاشۇ پادىشاھنى ماڭا ئۇچراپ قالسىدى، دەۋاتىمەن.

ئەتىسى تاڭ سەھەردە ئوتۇنچىلار ئوتۇنلىرىنى ئېشەك-
لىرىگە ئارتىپ مېڭىپتۇ. پادىشاھ ھېلىقى بوۋاينى ئاستا
يېڭىدىن تارتىپ ئېلىپ قاپتۇ.

— بوۋا، — دەپتۇ پادىشاھ باشقا ئوتۇنچىلار خېلى
ئۇزاپ كەتكەندىن كېيىن، — ئاخشام مەن سىزنىڭ ھەممە
گەپلىرىڭىزنى ئاڭلىدىم. سىز دېگەن پادىشاھ مەن بولى-
مەن. ئوتۇنلىرىڭىزنى ئېشەكتىن چۈشۈرۈڭ، ئارغامچا بىلەن
قوللىرىمنى باغلاپ، مېنى شەھەرگە ئەكىرىپ تاپشۇرۇپ
بېرىڭ.

بۇنى ئاڭلىغان بوۋاي ھەيران بولۇپ، پادىشاھ مۇشۇ
كىشىمۇ، ئەمەسمۇ دەپ ئىشەنمەپتۇ. لېكىن، پادىشاھ بوۋاي-
نى ئىشەندۈرۈپتۇ.

— مەن سىزنى بىلمەپتىمەن، بىلسەم ھەرگىز ئۇنداق
دېمىگەن بولاتتىم، — دەپتۇ بوۋاي پادىشاھنى باغلاشقا ئۇنى-
ماي.

— ياق، بوۋا، — دەپتۇ پادىشاھ، — ئۆزۈم رازى
بولغاندىكىن، مېنى باغلاڭ. ئەگەر مېنىڭ بېرىشىم بىلەن
بىر ئائىلىدىكى ئون نەچچە جان ئۆمۈر بويى باياشات يا-
شايدىغان بولسا، ماڭا شۇ كۇپايە.

بوۋاي پادىشاھنى باغلاپ، شەھەرگە قاراپ راۋان بوپتۇ.

لېكىن، شەھەرنىڭ چېتىگە كىرىش بىلەنلا كىشىلەر ئولى-
شىپ:
— بۇ نېمە ئادەم؟ بۇ كىم؟ — دەپ سوراشقا باشلاپتۇ.
بوۋاي پادىشاھ ئىكەنلىكىنى ئېيتىشى بىلەنلا كىشىلەر بوۋاي-
نى ئىتتىرىپ بىر ياققا چىقىرىۋېتىپ، پادىشاھنى ئوردىغا
ئېلىپ كېتىپتۇ. ئوردىغا بارغاندىن كېيىن، ھەممىسى: «پا-
دىشاھنى مەن تۇتۇپ ئەكەلدىم» دەپ تالىشىپ كېتىپتۇ. ئون
ئۈچ بەگ بۇ گەپلەرنىڭ قايسىسىغا ئىشىنىشنى بىلمەي
تۇرۇۋاتقاندا، ھېلىقى بوۋايمۇ يېتىپ كەپتۇ.
— پادىشاھنى تۇتۇپ ئەكەلگەن ئەسلى مەن ئىدىم، —
دەپتۇ بوۋاي. پادىشاھمۇ:
— مېنى مۇشۇ بوۋاي تۇتۇپ ئەكەلگەنىدى، — دەپتۇ.
ئاندىن ئون ئۈچ بەگ بوۋايدىن پادىشاھنى قانداق تۇتقانلى-
قىنى سوراپتۇ. بوۋاي بولسا ھەممە ۋەقەنى باشتىن - ئاياغ
بايان قىپتۇ. بوۋاينىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان ئون ئۈچ بەگ
چوڭقۇر ئويغا چۆكۈپتۇ. ئۇلار قاتتىق خىجالەتچىلىكتە:
— ئۆزىنى ئۆزى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بەرگەن، پۇقرالار
ئۈچۈن ئۆلۈشنى بەخت ھېسابلىغان كىشىنى ئۆلتۈرۈشنىڭ
نېمە ھاجىتى؟ مۇنداق ئادىل پادىشاھ تۇرغان يەردە، بىزگە
بۇ يەردە ئورۇن يوق ئىكەن، پادىشاھلىق ئادىل پادىشاھقا
مەنسۇپ، — دېيىشىپتۇ ۋە ئادىل پادىشاھنى قايتىدىن
تەختكە ئولتۇرغۇزۇپتۇ.

يېتەلىگىلماتاق بىلەن بەرشىگىلماتاق

ئەلمىساقتا يىقىن زاماندا، نامەلۇم بىر ماكاندا بىر يۇرت بولغانىكەن. بۇ يەردە ھالال لەقەملىك بىر دېھقان بار ئىكەن. ئۇ ئۆمۈر بويى ئېتىزدا كەتمەن كۆتۈرۈپ يۈرۈپ، ماڭلايلىرىدىن تەپچىرەپ تامغان پاك تەرلىرىنى زېمىنىغا ئاققۇزۇپ، ئايالى بىلەن بىر ئوغلىنى باقىدىكەن. بۇ ئادەمنىڭ ئەسلى ئىسمىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ھېچكىم بىلمەيدىكەن. ئۇ ئەر ئۆمرىدە ئەجرى سىڭمىگەن بىر تال دانغا، ئۇچراپ قالغان بىر بۇردا نانغىمۇ كۆز سالمىغان ھالال ئادەم بولغاچقا، يۇرت ئەھلى بارا - بارا ئۇنىڭ ئەسلىمدىكى ئىسمىنى ئۇنتۇپ، ھالال ئاخۇن دەپ ئاتايدىغان بولغانىكەن. ھالال ئاخۇننىڭ يالغۇز ئوغلىمۇ دادىسىنى تارتىپتۇ. چۈنكى، ھالال ئاخۇن ئوغلىنىمۇ كىچىكىدىن ئىشتا پىشۇرۇپ، دىلىغا ياخشى خۇلق سىڭدۈرۈپ، كۈچىنىڭ يېتىشىچە ئەقىل ئۆگىتىپ چوڭ قىپتۇ. ئۇ ھەقىقەتەنمۇ زېرەك ئادەم بولۇپ چوڭ بولۇشقا باشلاپتۇ.

بۇ يۇرتتا يەنە ھالال ئاخۇننىڭ ئوغلى بىلەن تەڭتۇش

يەتتە ئوغۇل بار ئىكەن. بۇ يەتتەيلەن باشقا بىر دۇنيا، هالال ئاخۇننىڭ ئوغلى باشقا بىر دۇنيا ئىكەن. يەتتەيلەن هۇرۇن، تەييارتاپ، هېچقانداق ئىش قولىدىن كەلمەيدىغان، هەمىشە شامال سوققان يېكەندەك لىڭشىپ يۈرىدىغان لايغە-زەل نېمىلەر ئىكەن. شۇڭا، كىشىلەر ئۇلارنى «يەتتە لىڭ-گىلتاق» دەپ ئاتايدىكەن. هالال ئاخۇننىڭ ئوغلى ئاتىسىغا مېهرىبان، ئىشچان، ئۆيىگە كۆيۈنىدىغان زېرەك بالا ئىد-كەن. ئۇ كۈن بويى ئۆيىنىڭ، ئېتىزنىڭ ئىشى بىلەن مەشغۇل بولۇپ، يەتتە لىڭگىلتاققا ئارىلاشماي يۈرىدىكەن. شۇڭا، كىشىلەر ئۇنى يەتتەيلەندىن پەرقلەندۈرۈش ئۈچۈن «بىر شىڭگىلتاق» دەپ ئاتىشىدىكەن. يەتتە لىڭگىلتاق بې-شى قايغان، پۇتى تايغان يەرلەردە يۈرۈپ، يۇرت ئەهلىنى نارازى قىلىدىغان ئىشلارنى قىلىدىكەن. شىڭگىلتاق ئۇنىڭ ئەكسىچە نەدە ياخشى ئىش بولسا شۇ يەردە تېپىلىدىكەن. يۇرت چوڭلىرى يەتتە لىڭگىلتاقنى كۇشەندە دەپ بىلىد-كەن، شىڭگىلتاقنى ناهايىتى ياخشى كۆرىدىكەن. يەتتە لىڭگىلتاق قانچە قىلىپمۇ شىڭگىلتاقنى ئۆزلىرىگە قوشال-مىغاچقا، ئۇنىڭغا بەكمۇ ئۆچلۈك قىلىدىكەن، ئۇنى بىرنې-مە قىلىپ بابلاشنىڭ قەستىدە يۈرىدىكەن. شىڭگىلتاقمۇ ئۇلارنىڭ ئۆزىگە ئۆچلۈكىنى، ئۇلارنىڭ داۋاملىق ئۆزىنى پايلاپ يۈرىدىغانلىقىنى بىلگەچكە، بىر ئامال قىلىپ ئۇلار-دىن ئۆزىنى تارتىپ، ئۇلارنىڭ شۇملۇقىدىن هەزەر ئەيلەپ يۈرىدىكەن.

ئارىدىن كۈنلەر، ئايلار، يىللار ئۆتۈپتۇ. شىڭگىلتاق چوڭىيىپ ئون ئالتە ياشقا كىرىپ قاپتۇ. يىللارنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ لىڭگىلتاقلارنىڭ شىڭگىلتاققا بولغان ئۆچمەنلىكى بارغانچە كۈچىيىپ بېرىپتۇ. بىر يىلى شىڭگىلتاقنىڭ دادىسى تاسادىپىي ئاغرىپ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قاپتۇ ۋە ئۇزاق ئۆتمەي بۇ دۇنيا بىلەن خوشلىشىپتۇ. شىڭگىلتاق دادىسىنىڭ ھازىسىنى ئېچىپ، نەزىر - چىراغلىرىنى ئەل قاتارى ئوبدان ئۆتكۈزۈپتۇ. ئۆينىڭ بارلىق ئېغىرچىلىقلىرى ئۇنىڭ زىممىسىگە چۈشۈپتۇ. ئۇ دادىسىنىڭ نەسىھەتلىرىنى ئۇنتۇپ قالماي، تىرىشىپ - تىرمىشىپ ئانىسىنى ئوبدان بېقىپتۇ.

شۇ يىلى يەتتە لىڭگىلتاقلارنىڭ دادىلىرىمۇ ئارقا - ئارقىدىن ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ. لىڭگىلتاقلار يىغلاپ - قاقشاپ دادىلىرىنى بىر - بىرلەپ كۆمۈپ قويۇپتۇ. كۈنلەردىن بىر كۈنى ئۇلار بىر يەرگە جەم بولۇپ، شىڭگىلتاقنى قانداق جايلاش ھەققىدە مەسلىھەتلىشىپتۇ. ئۇلارنىڭ بىرى:

— بۇ شىڭگىلتاق يەتتىمىزگە كەلگەن ئاپەت بولدى. ئۇ بولسىلا بىزگە كۈن يوق، — دەپتۇ.

— ھەممە ئادەم شىڭگىلتاق ئوبدان، شىڭگىلتاق ئىشچان دەپ ماختاپ، بىز يەتتىمىزنى تىللايدىكەن. تۇنۇگۈن يۇقىرىقى مەھەللىدىكى ئاقساقال قېرى مېنى باشقىلارغا كۆرسىتىپ: «يەتتە مەرەزنىڭ بىرى، سىياقى ئادەمگە ئوخشىغان بىلەن ئادەم دېگىلى بولمايدۇ. بۇ يەتتىسىنى

بىر شىڭگىلتاقنىڭ تىرنىقىغا تېگىشكىلى بولمايدۇ. شىڭ-
گىلتاق يۇرتىمىزنىڭ گۈلى بولسا، بۇ يەتتەيلەن يۇرتىنىڭ
ئارامىنى بۇزىدىغان يەتتە باشلىق يالماۋۇز» دەپ تىللاپ
كەتتى. ئەگەر ئاشۇ شىڭگىلتاق بولمىغان بولسا، خەقلەر
بىزنى ئاشۇنداق تىللامتى؟ ئۇنى كۆزدىن يوقاتماي بولماي-
دۇ، — دەپتۇ يەنە بىرى.

— خەقلەرنىڭ ئۇنداق - مۇنداق گەپلىرىغۇ ھېچقانچە
گەپ ئەمەس، — دەپتۇ ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى بۆرۈتلىرى
ئۆسۈپ قالغان بىرى، — ھازىر يۇرتىنىڭ قىزلىرىنىڭ
ھەممىسى ئاشۇ بالا تەگكۈر شىڭگىلتاقنى چۆشەيدىكەن،
ئۇنىڭ بىلەن بىرەردەم بولسىمۇ بىللە تۇرۇۋېلىشنى، بىر -
ئىككى ئېغىز سۆزلىشىشنى تەمە قىلىدىغان بولۇپ قاپتۇ.
ھەممىسىنىڭ ئاغزىدا ئۇنىڭ ياخشى سۆزلىرى، بىزنىڭ
يامان گەپلىرىمىز بار ئىكەن.

— ئۇ راستىنلا بىزگە بالا - قازا بولدى، — دەپتۇ يەنە
بىرى، — ئۇنىڭ دادىسى ئۆلگەندى، بىزنىڭمۇ دادىلىرىمىز
ئارقا - ئارقىدىن كۆز يۇمدى. ھەرقاچان ئۇ دادىسىنىڭ
ئىچ ئاغرىقىدا بىزنىڭمۇ دادىلىرىمىزنى قارغىغان گەپ. ئۇ
ھاراملىقنى ئۆلتۈرۈپ كۆمۈۋەتسەممۇ دەردىم چىقمايدۇ.

— توختا، ئىش ئۇنداق ئاسان بولمايدۇ، — دەپتۇ
ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى چوڭراق بىرى، — ئەلنىڭ كۆزى
ئەللىك، شامال چىقسا دەرەخ لىڭشىماي قالمايدۇ. ئۆلتۈر-
گەن بىلەن ھۆددىسىدىن چىقماق تەس. ئۇنى ئەپلىك يول

بىلەن جايلاپ، ئۆز گۆشىنى ئۆزىگە يېگۈزۈپ تۈگەشتۈرۈش كېرەك.

لىڭگىلتاقلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ سۆزىگە قوشۇلۇپ، شىڭگىلتاقنى زادى قانداق جايلاش ھەققىدە ئۇزاق دەتالاش قىلىشىپتۇ ۋە پەيت كۈتۈشكە كېلىشىپتۇ.

بىر يىلى شىڭگىلتاق بەش چارەكلىك يەرگە بۇغداي تېرىپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئىچى قوتۇر يەتتە لىڭگىلتاقمۇ ئۇنى دوراپ ئېتىزدا سۆرىلىپ يۈرۈشۈپ ئاران دېگەندە ئون چارەكلىك يەرگە بۇغداي تېرىپتۇيۇ، بىر تېرىپ قويغان پېتى تا بۇغداينى ئورىدىغان چاغقىچە بىرەر قېتىممۇ يوقلاپ قويماپتۇ. شىڭگىلتاق كۈندە دېگۈدەك ئېتىز بېشى-غا كېلىپ قىرلارنى ئارىلاپتۇ، ئوتاپتۇ، ۋاقتى - ۋاقتىدا ئوغۇتلاپ، پەيتىدە سۇغىرىپ تۇرۇپتۇ. كۈز بولغاندا شىڭ-گىلتاقنىڭ بۇغدىيى بىر غېرىچ - ئىككى غېرىچ باشاق تۇتۇپتۇ. لىڭگىلتاقلارنىڭ بۇغدىيى قىردىن ئاشالماي، كۆ-پىنچىسى قۇرۇپ قاپتۇ. ساق قالغان ئۈنچىلىرى بىرنەچچە تالدىنلا دان تۇتۇپتۇ.

ھەممە ئادەم ئورمىغا چۈشۈپتۇ. شىڭگىلتاقمۇ ئورغى-قىنى چاقلاپ، قاپىقىغا چاي تولدۇرۇپ، بېلىگە ئانىسى ئوچاقتا كۆمۈپ پىشۇرۇپ بەرگەن قىيما كۆمەچنى تۈگۈپ ئېتىزغا كەپتۇ. ئۇ ئورغىقىنى ئۈنچىلەرگە شارتىلدىتىپ سۈرۈپ ئورۇشقا باشلاپتۇ.

بۇ چاغدا لىڭگىلتاقلار قىر بېشىغا كېلىپ يانپاشلاپ

يېتىپ بەك تارتىشىپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ بوغدىيى بىلەن شىڭگىلتاقنىڭ بوغدىيىغا قاراپ ھەسەت ئوتىدا پۇچىلىنىپتۇ، ئىچى قىزىپ شىڭگىلتاقنى ئۆل-تۈرۈۋەتكۈسى كېلىپ كېتىپتۇ. ئۇلار بىر كۈننى شۇنداق ھەسرەت - نادامەت ئىچىدە كەچ قىلىپ، لەلەڭشىپ ئۆي-لىرىگە قايتىپتۇ.

ئۇلار ئەتىسى ئاشۇاقتى بىلەن كەلسە شىڭگىلتاق ئورمىسىنىڭ يېرىمىنى ئوروپ، ئۇنچىلىرىنى يىغىپ بولغا-نىكەن. لىڭگىلتاقلارمۇ ئامالسىز بوغداينى ئورۇشقا كىرى-شىپتۇ. ئۈچىنچى كۈنى شىڭگىلتاقمۇ، لىڭگىلتاقلارمۇ ئىشنى تۈگىتىپتۇ. شىڭگىلتاق ئۇنچىسىنى خامانغا دۆۋى-لىگەنىكەن، گويا تاغدەك بوپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئىچى يامان لىڭگىلتاقلارنىڭ يۈرەك - باغرى زەھەر قۇيغاندەك ئېچى-شىپ، خەپ دەپ قوللىرىنى چىشلىشىپتۇ. ئۇلار ئۇيان ئويلاپ - بۇيان ئويلاپ، ئاخىر شىڭگىلتاقنىڭ خامىنىغا ئوت قويۇۋەتمەكچى بولۇشۇپتۇ. راست دېگەندەك، شۇ كۈنى تەڭ كېچە بىلەن كېلىپ خامانغا ئوت قويۇۋېتىپتۇ. ئۇنچە چاراسلاپ كۆيۈپ، ئاسمان - پەلەك يالقۇن كۆتۈرۈلۈپ بىردەمنىڭ ئىچىدە بىر دۆۋە كۈلگە ئايلىنىپتۇ.

ئەتىسى تاڭ يورۇپتۇ. مەھەللىدىكى ھەممە ئادەم بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ قاتتىق ھەسرەت چېكىپتۇ، شىڭگىلتاققا ھېسداشلىق بىلدۈرۈشۈپتۇ. بۇ ئوتنى كىم قويۇۋەتكەنلىكى ھەممە ئادەمگە ئايان بولسىمۇ، ھېچكىم گەپ - سۆز قىل-

ماپتۇ، چۈنكى زەھەرخەندە لىڭگىلتاقلارنىڭ ئۆزلىرىگىمۇ
زىيان سېلىشىدىن قورقىدىكەن. جامائەت ئادەم ئەۋەتىپ
شىڭگىلتاقنى چاقىرىپ كەپتۇ. شىڭگىلتاق كۆلگە ئايلانغان
خامانني كۆرۈپ ھېچنېمە دېمەپتۇ، قايغۇرۇپ ئولتۇرماپتۇ.
ئۇ خامانني بىر ئايلىنىپ چىقىپ، بىرەر ئېغىز گەپمۇ
قىلماي، ئۆيىگە قاراپ يول ئاپتۇ. كىشىلەر ئۇنىڭ بۇ ھا-
لىتىگە ھەيرانۇھەس قاپتۇ. شىڭگىلتاق بولغان ئىشنى ئا-
نىسىغىمۇ دېمەي، ئۇدۇل ئۆگزىگە چىقىپ ئاپتاپقا قاقلى-
نىپ يېتىپتۇ، خىيال سۈرۈپ يېتىپ ئۇخلاپ قاپتۇ. چۈ-
شىدە ئۆزى خاماننىڭ قېشىدا كۆلنى قوچاقلاپ يىغلاپ
ئولتۇرغۇدەك، شۇ چاغدا بىر بوۋاي يەردىن ئۈنگەندەك كۆز
ئالدىدا پەيدا بولۇپ مۇنداق دەرمىش: «ئوغلۇم، كۆپ قايغۇ-
رۇپ كەتمە، دۇنيادا بىر خاپىلىقنىڭ بىر خۇشاللىقى بولى-
دۇ. خاپىلىقلارنىڭ ھەممىسى خاپىلىق پېتى ئۆتۈپ كېتى-
ۋەرمەيدۇ. خاپىلىقنىڭمۇ بەزى-
دە ئېلىپ كېلىدىغان ئاجايىپ
خۇشاللىقلىرى بار. بۇ كۆلگە
ئايلانغان بۇغدايلارنى تاغارلارغا
تولدۇرۇپ شەھەرگە ئېلىپ
بار. خۇدايىم ساڭا ئالتۇننىڭ
پۇلىنى نېسىپ قىلغۇسى.»
بوۋاي سۆزىنى تۈگىتىپ
شىڭگىلتاقنىڭ يېشىنى سۈر-

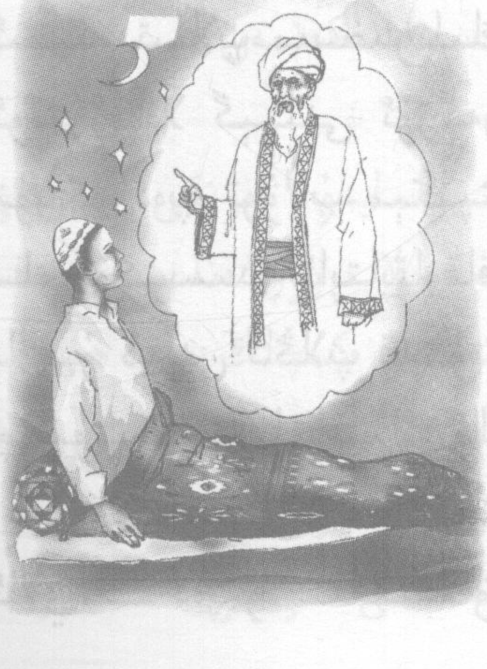

توپ قويۇپلا كۆزدىن غايىب بوپتۇ. شىڭگىلتاق ئويغىنىپ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپتۇ ـ دە، ئۆگزىدىن ئالدىراپ چۈشۈپتۇ، ئۆيدىكى تاغارلارنى ئېلىپ خامانغا بېرىپتۇ ـ دە، تاغارلارغا كۆلنى لىقلاپتۇ. كۆرگەنلەر، بۇ بالا دەردكە چىدىماي ئېلىشىپ قالغان ئوخشايدۇ دەپ، گۇمان قىلىشىپ ياقىلىرىنى چىشلىشىپتۇ. شىڭگىلتاق بولسا بىر خىلدا غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ، تاغارلىرىنىڭ ئېزىملىرىنى ئې-تىپتۇ، ئاندىن قوشنىلىرىدىن بەش ئېشەكنى بىر كۈنلۈك تىلەپ، تاغارلارنى ئېشەكلىرىگە ئارتىپ، ئوبدان باغلاپ بازار-غا قاراپ يول ئاپتۇ.

بازاردا ئادەم مىغ ـ مىغ ئىكەن. شىڭگىلتاق تاغار ئارتىلغان ئېشەكلىرىنى ئالدىغا سېلىپ شەھەرنىڭ كوچى-لىرىنى بىردەم ئايلىنىپتۇ. ئۇ پات ـ پات: «كۆل ئالامسى-لەر، كۆل؟ كىم كۆل ئالىدۇ؟» دەپ توۋلاپ قويۇپتۇ. ھېچ-كىم ئۇنىڭغا خېرىدار بولماپتۇ، ھەتتا بەزى ئادەملەر ئۇنى ئىچىدە تىللاپ مەسخىرىلىك كۈلۈشۈپتۇ. شىڭگىلتاق ئويلاپ ئولتۇرمايلا گېپىنى ئۆزگەرتىپ: «ئالتۇن ئالامسىلەر، ئال-تۇن؟» دەپ توۋلاپ مېڭىپتۇ. ئۇ شۇنداق توۋلاپ كېتىۋات-سا، ئۆگزىسىدە ئاپتاپقا قاقلىنىپ ياتقان بىر كاتتا ھاماقەت باي بۇ گەپنى ئاڭلاپ قاپتۇ ـ دە، دەرھال ئۆگزىسىدىن چۈشۈپ شىڭگىلتاقنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

ــ ئالتۇن ساتىمەن دېدىڭما؟ قېنى چىقىرىپ باقە، مەن ئالاي، ــ دەپتۇ. شىڭگىلتاق تاغارلاردىكى كۆلنى كۆرسىتىپ:

— مانا مۇشۇ تاغاردىكى ئالتۇن، ئالتۇن بولغاندىمۇ ساپ ئالتۇن، ئالسىلا، ئەرزان بېرىمەن، — دەپتۇ. باي تاغاردىكى كۆلنى كۆرۈپ:

— ھەي، بۇ قانداق گەپ؟ مەن دۇنيادا نۇرغۇن ئالتۇنلارنى ئۇياق - بۇياق قىلغان ئادەم، ئەجەبا، مۇنداق كۆلگە ئوخشاش نېمىنى كۆرۈپ باقمىغانىكەنمەن. ئالدامچىلىق قىلىپ يۈرمە يەنە، — دەپتۇ.

— بۇ نېمە دېگەنلىرى؟ باي ئاكا، ئۆزلىرى دۇنيانىڭ ئىشلىرىدىن خەۋەرسىز ئوخشايلا. مۇنچىلىك ئالتۇن ئەسلىي پېتىچە تۇرسا، قەست بولماي قالامدۇ؟ ! يامان كۆز-لەردىن خالىي قىلىش ئۈچۈن ئالتۇنلارغا بىر قەۋەت قارا رەڭ بېرىپ، كۆرسە كۆل، كۆرمىسە ئالتۇن قىلىۋەتكەن گەپ. ئۆزلىرى «كۆرسە كۆل، كۆرمىسە ئالتۇن» دېگەن گەپنى ئاڭلىغانمۇ؟ — دەپتۇ شىڭگىلتاق چاندۇرماي گەپ يورغىلىتىپ.

— ياق، ئۇنداق گەپنى ئاڭلىمىغانىكەنمەن، — دەپتۇ باي ھەيران بولۇپ.

— بۇنىڭدىن ئەجەبلىنىشكە بولمايدۇ، چۈنكى سىلى ئۆزلىرىنى ناھايىتى چوڭ باي ھېسابلاپ يۈرگەنلىرى بىلەن، بىزدەك بايلارنىڭ ئالدىدا تولىمۇ كىچىك باي ھېسابلىنىلا، ئۆمۈر بويى بۇنداق كۆپ ئالتۇننى كۆرمىگەن. بىز چوڭ بايلاردا ئالتۇننى «كۆرسە كۆل، كۆرمىسە ئالتۇن قىلىش» دېگەن گەپ بار. بۇنىڭ مەنىسى ئوغرى - قاراق-

چىلاردىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئالتۇنغا قارا رەڭ سۈركەش
دېگەنلىك. ئوغرى كۆرسىمۇ كۆڭۈل ئىككەن دەپ، قول تەگ-
كۈزمەيدۇ. بۇ ئالتۇنلار يوروۇق يەردە قارا تۇرغان بىلەن
قاراڭغۇ ئۆيدە ۋاللىداپ كېتىدۇ، — دەپتۇ.

ھاماقەت باي بىر ئىشنىپ - بىر ئىشەنمەي، قاراڭغۇ
ئۆيدە كۆرۈپ باقماقچى بوپتۇ. بىر تاغار كۆلنى شىڭگىلتاق
باينىڭ ئۆيىنىڭ ئوتتۇرىسىغا تۆكۈپتۇ. باي بولسا ئىشەك-
لەرنى تاقاپ تۆڭلۈكتىن كۆرۈپ باقماقچى بولۇپ ئۆگزىگە
چىقىپ كېتىپتۇ. باي ئۆگزىگە چىقىپ بولغۇچە شىڭگىلتاق
ئوچاقتا تاۋلىنىپ تۇرغان چوغدىن بەش - ئالتە تالنى كۆل-
گە سېلىپ پۈۋلەپتۇ. شۇنداق پۈۋلىگەنىكەن، چوغ كۆلنىڭ
ئىچىدە ۋال - ۋۇل يېنىپتۇ. باي تۆڭلۈكتىن قارىسا، بايا
كۆلدەك تۇرغان نەرسە تىللادىنمۇ بەكرەك ۋاللىداپ تۇرغۇ-
دەك. باي خۇشاللىقىنى ئىچىگە سىغدۇرالماي، ئۆگزىدىن
چۈشۈپ:

— بولدى، بولدى، راستىنلا ناھايىتى ئېسىل ئالتۇن
ئىكەن. نەرخىنى قانداق كېلىشىمىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

— باي ئاكا، — دەپتۇ شىڭگىلتاق، — ئەسلىدە بۇ
ئالتۇنلارنى ساتماقچى ئەمەستىم. تاسادىپىي باشقا مەملى-
كەتلەرگە چىقىپ، ئالەمنى كۆرۈپ كېلىش ھەۋىسىم قوز-
غالدى. بۇ نەرسىلەر ماڭا بىر يۈك بولدى. تاشلاپ كېتەي
دېسەم خاتىرجەم بولالمايمەن. شۇڭا، بىرەر ياخشىراق بايغا
تاپشۇرۇپ قويۇپ كېتەي دەپ ئويلىغانىدىم. مانا ئۆزلىرى

ئۇچراپ قالدىلا. ماڭا ئارتۇق پۇل لازىم ئەمەس، بۇ ئال-
تۇنلارغا بىر يولى پۇل چىقىرىپ بولۇشلىرىمۇ ناتايىن،
شۇڭا ماڭا ھازىرچە ئالتۇنلارنىڭ پۇلىنىڭ يېرىمىنىڭ يې-
رىمىنى بەرسىلە، يېرىمىنى مەن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن
بېرەلا.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ باينىڭ ئاغزى قۇلىقىغا يېتىپتۇ ۋە
ئالدىراپ دېگۈدەك ئۆيىدىكى بارلىق نەق پۇلىنى جەملەپ
ئىككى تاغارغا توشقۇزۇپ بېرىپتۇ. شىڭگىلتاق باي بىلەن
خوشلىشىپ، ئىككى تاغار پۇلنى ئېلىپ يولغا راۋان بولۇپ-
تۇ. ئۇ مال بازىرىغا بېرىپ بەش قېچىر سېتىۋېلىپ، شە-
ھەردىن چىقىپتۇ، شەھەردىن چىقىپ ئۇزاق ئۆتمەي بىر
دېھقاننىڭ خامىنىدىن توققۇز تاغار بۇغداي سېتىۋېلىپ،
ئېشەك، قېچىرلارغا يۈكلەپ مەھەللىسىگە كەپتۇ. مەھەللە-
دىكى كىشىلەر شىڭگىلتاقنىڭ بازارغا بىرقانچە تاغار كۆل
ئېلىپ كىرىپ كېتىپ، شۇنچىۋالا نەرسىلەرنى ئېلىپ
چىققانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران بولۇشۇپتۇ ۋە قانداق قىلىپ
بىردەمدە بۇنداق باي بولۇپ كەتكەنلىكىنى سورىشىپتۇ.
ئەمما، شىڭگىلتاق: «ئۆزۈڭ تاپقان يولنى ئاتاڭغا دېمە، دې-
گەن گەپ بار. خاپا بولمايسىلەر، مەن سىلەرگە بۇ ئىشنىڭ
يولىنى ئېيتىپ بېرەلمەيمەن» دەپ چىڭ تۇرۇۋاپتۇ. خالايىقمۇ
ئۇنى ئارتۇق قىستىماسلىقنى راۋا كۆرۈپتۇ.

شىڭگىلتاق ئانىسى بىلەن خۇشال بولۇشۇپ، كۈلۈ-
شۇپ، ئۆمۈر بويى كۆرۈپ باقمىغان ئامەتتىن يۈرىكى

يىرىلاي دەپتۇ. ئانا ـ بالا ئىككىيلەن پۇللارنى كۆزدىن يىراق يەرگە جايلاشتۇرۇپتۇ. ئەتىسى تاڭ ئەمدى يوراي دې- گەندە، بىرى ئۇنىڭ ئىشىكىنى قېقىپتۇ. شىڭگىلتاق ئې- رىنگەن ھالدا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئالدىرىماي ـ ھودۇقماي بېرىپ ئىشىكنى ئېچىپتۇ، قارىسا يەتتە لىڭگىلتاق سولاشقان ھالدا قاراپ تۇرغۇدەك. شىڭگىلتاق ئۇلارنىڭ بىچارە ھالىتىگە قاراپ كۆلۈۋەتكىلى تاس قاپتۇ، لېكىن چاندۇرماي:

— بۇنچە سەھەردە كېپقاپسىلەر، بىرەر ئىش بارمى- دى؟ — دەپ سوراپتۇ.

— دوستۇم، باغرى كەڭ ئاغىنەم، بىز تۇزكورلارنى نېمە قىلساڭ قىل، بىز ساڭا ئاز ئەسكىلىك قىلمىدۇق، لېكىن سەن دائىم ياخشىلىقلا ئويلاپ كەلدىڭ. بۇ قېتىممۇ شۇنداق قىل، «ياخشىلىققا ياخشىلىق ھەر كىشىنىڭ ئى- شى، يامانلىققا ياخشىلىق ئەر كىشىنىڭ ئىشى» دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ. بىزگە رەھىم قىلىپ، ئۆزۈڭنىڭ قانداق بې- يىغانلىقىڭنى ئېيتىپ بەرسەڭ، بىزمۇ ئازدۇر ـ كۆپتۇر پۇل تېپىپ كۈننىڭ سېرىقىنى كۆرسەك، — دەپ يېلى- نىپتۇ ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى چوڭراق بىرى.

— شۇنچىۋالا تۇزۇت قىلىپ نېمە قىلىسىلەر؟ قېنى ئۆيگە كىرىڭلار، قانداق گەپ بولسا ئولتۇرۇپ دېيىشمەمدى- مىز، — دەپتۇ شىڭگىلتاق چاندۇرماي. لىڭگىلتاقلار ئۆيگە كىرىپ ئولتۇرۇپتۇ. شىڭگىلتاق ئۇلارغا چاي، مەزە كەلتۈ-

روپتۇ ۋە مۇنداق دەپتۇ:
— مەن سىلەرگە يالغان سۆزلەشنى راۋا كۆرمەيمەن. مېنىڭ باشقا يول تاپقىنىم يوق. ئۆزۈڭلارغا مەلۇم، بۇغدايلىرىم ئوبدان ئوخشىغانىدى. ئۇنچىلەر تازا قۇراي دېگەندە كىمدۇر بىرى ئوت قويۇپ بەردى. بىر يىللىق ئەجرىمنى ئويلاپ، كۇللىرىنى بولسىمۇ بازارغا ئاپىرىپ باقاي دەپ، بازارغا ئەكىردىم. كۇتمىگەندە كۇلنىڭ نەرخى ئالتۇن بىلەن تەڭ چىقىپ قالدى. بىر باي كۇل ئالماقچىكەن، بىراقلا سېتىۋالدى. تاغارلاپ پۇل ئېلىپ ياندىم، مېنىڭ پۇلۇم ئەنە شۇ. خالىساڭلار، سىلەرمۇ شۇنداق قىلىپ بېقىڭلار، خالىمىساڭلار ئۆزۈڭلار بىلىڭلار، مەن سىلەرگە بۇ ئىشتا ھۆددە قىلالمايمەن. «تۇنۇگۇنكى بازار بۈگۈن يوق» دەيدىغان گەپ بار. ھازىر كۇلنىڭ نەرخى تېخىمۇ ئۆسۈپ كەتتىمۇ ياكى چۈشۈپ كەتتىمۇ بىلمەيمەن، ئۆزۈڭلار يەتتە ئۆلچەپ بىر كەسسەڭلار بولىدۇ.

لىڭگىلتاقلار بۇ گەپنى ئاڭلاپ داڭقېتىپ قاپتۇ. ئۆينىڭ ئىچىنى جىملىق قاپلاپتۇ. ئاخىر ئۇلار شىڭگىلتاق بىلەن خوشلىشىپ ئۆيدىن چىقىپتۇ. ئۇلار كۆپ ئويلاپ

ئولتۇرماي، ئۇدۇل خامانغا بېرىپ ئۇنچىلەرگە ئوت يېقىپـ
تۇ. قۇرۇپ كەتكەن بۇغداي ئۇنچىلىرى گۇركىرەپ كۆيۈپ،
بىر دەمنىڭ ئىچىدە بىر دۆۋە كۇلگە ئايلىنىپتۇ. قوقاسلار
ئۆچۈپ بولغۇچە ئۇلار تاغارلارنى تەييارلاپتۇ ۋە كۇلنى تاغارغا
ئۇسۇپ، ئېشەكلەرگە ئارتىپ بازارغا قاراپ يول ئاپتۇ.

ئۇلار بازارغا كىرىپ: «كۇل ئالامسىلەر، كۇل؟ ياخشى
كۇل، ئەرزان ساتىمىز، كۇلنىڭ باھاسى ئاران ئالتۇن
نەرخىدە، بىر تاغار كۇل بىر تاغار پۇل» دەپ، كانايلىرى
يىرتىلغۇچە توۋلاپ يۈرۈپتۇ. ئادەملەر ئۇلارغا قاراپ كۈلۈـ
شۈپتۇ. خالايىق، ئۇلار ئەقلىدىن ئاداشقان بىر توپ ساراڭ
بولسا كېرەك دەپ، قاتتىق ئىچ ئاغرىتىپتۇ. ئەمما، ھېچـ
كىممۇ كۇل ئالىمەن، دېمەپتۇ. ھەتتا بەزى ئادەملەر ئۇلارغا:
«ساراڭ بولۇپ قالدىڭلارمۇ؟ كۇلنى ئالغان نەدە بار؟» دەپ
مەسخىرىلىك سوئال قويۇپتۇ. ئۇلار باشقىلارنىڭ گەپ ـ
سۆزلىرىگە پەرۋا قىلماي، بىر خىل ۋارقىراپ ـ جارقىراپ
يۈرۈشۈپتۇ. كۈن كەچ بوپتۇ. شەھەر كوچىلىرى جىمىپ
قاپتۇ. قاراڭغۇ چۈشكەندە لىڭگىلتاقلار: «كۇللىرىمىزگە
قەست بولۇپ قالمىسۇن، قاراقچىلارغا ئۇچراپ قالمايلى»
دېيىشىپ، ئادەم ئاياغ باسمايدىغان يەرگە مۆكۈنۈپتۇ. كېچە
ئۆتۈپ، تاڭ ئېتىپتۇ. شەھەر بازىرى يەنە قىزىشقا باشلاپـ
تۇ. ئۇلار يەنە كۇلگە ئالتۇن نەرخىدە خېرىدار چاقىرىپ
ئالەمنى كەچ قىپتۇ، بۇ كۈنى خېلى جىق ئادەملەردىن ئاـ
ھانەت ئاڭلاپتۇ.

لىڭگىلتاقلار يىغلاپ ـ قاقشاپ مەھەللىگە قايتىپ كەپتۇ. ئۇلارنىڭ شىڭگىلتاققا غەزەپ ـ نەپرىتى قايناپ تېشىپتۇ. بۇ قارا نىيەتلەر شۇ كېچىسى يېرىم كېچە بىلەن شىڭگىلتاقنىڭ ئۆيىگە كىرىپ، ئۇنىڭ ئانىسىنى بوغۇزلاپ تاشلاپتۇ. ئەتىسى ۋەقە يۇرت ـ مەھەللىگە مەلۇم بوپتۇ. ھەممە ئادەم بۇ ئايالنىڭ قاتىلى ئاشۇ قارانىيەت يەتتە لىڭگىلتاقنى ئېنىق بىلسىمۇ، ھەركىم ئۆزىنىڭ ئامانلىقىنى ئەۋزەل بىلىپ غىڭ قىلماپتۇ. خالايىق شىڭگىلتاققا تەسەللى بېرىپ: «جەسەتنى دەپنە قىلمۇۋېتەيلى» دېيىشىپتۇ. ئەمما، شىڭگىلتاق بىر كېچە قوندۇرۇشنى ئېيتىپ تۇرۇۋاپتۇ ۋە قولۇم ـ قوشنىلارنى قايتىپ كېتىشكە دەۋەت قىلىپ، ئانىسىنىڭ قېشىدا يالغۇز قاپتۇ.

ئۇ ئانىسىنىڭ جەسىتىنى قۇچاقلاپ قار ـ يامغۇر يىغلاپتۇ. ئاخىر كۆڭلىدىن بىر ئەقىل كېچىپ، يېرىم كېچە بىلەن ئانىسىنى خانىشتەك ياساپ كىيىندۈرۈپ، يورگە چۇمبەل ئارتىپ، ئاتقا مىندۈرۈپ، ئۆزى ئاتنى يېتىلەپ شەھەرگە كىرىپتۇ. ئۇ چۇشكىچە بازار ئارىلاپ: «خانىش كەلدى، پوش! خانىش كەلدى، يولنى بوشىتىڭلار!» دەپ توۋلاپ يۈرۈپتۇ. ئادەملەر ھۆرمەت بىلەن قول باغلاپ، ئېگىلىپ سالام بەجا كەلتۈرۈپ يول بېرىپتۇ. چۈشتىن سەل قىيىلغاندا، ئۇ ئاتنى يېتىلەپ شەھەرنىڭ تېشىدىكى ناھايىتى چوڭ بىر باينىڭ چەشلەنگەن خامىنىنىڭ قېشىغا كەپتۇ. خاماندا ھېچكىم يوق ئىكەن. پۇرسەتنى غەنىيمەت

بىلگەن شىڭگىلتاق ئاتنى خامانغا قويۇپ بېرىپ، ئۆزى تە-رەتكە ئولتۇرغان بولۇپ بىر چىتىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈۋاپتۇ. چەشلەنگەن بۇغداينى ھە دەپ يەۋاتقان ئاتنى كۆرگەن باي-نىڭ قىزى ئاتنىڭ ئۇستىدىكى «خانىش»نى بولۇشىغا تىللاپ، ئارىنى كۆتۈرگىنىچە ھويلىدىن يۈگۈرۈپ چىقىپتۇ -دە، ئاتنى ئارا بىلەن كېلىشتۈرۈپ بىرنى ساپتۇ. ئارىنىڭ زەربىسىدىن قاتتىق چۆچۈگەن ئات پۇشقۇرۇپ قاچقانىكەن، ئۇستىدىكى ئايال يەرگە پوككىدە چۈشۈپتۇ. بۇنى كۆرگەن شىڭگىلتاق چىتىنىڭ ئارقىسىدىن سەكرەپ چىقىپ ئانىسىـ-نى قۇچاقلاپتۇ. باينىڭ قىزىمۇ قورققىنىدىن يۈرىكى قې-پىدىن چىقىپ كېتەي دەپ قاپتۇ. شىڭگىلتاق ئانىسىنى مەھكەم قۇچاقلاپ:

— ۋاي ئانام، ۋاي ئانام، مەن قانداق قىلارمەن، ئانام، قانداق ئېتەرمەن، ئانام، مېنى كىمگە تاشلاپ كەتتىڭىز، ئانام، مېنى كىم باقىدۇ، ئانام، — دەپ ۋارقىراپ ئۆپكىـ-دەپ يىغلاپتۇ. شۇ ئارىدا باي ئۆيدىن يۈگۈرۈپ چىقىپ ئەھۋالنى ئۇقۇپتۇ.

— ھوي بالام، يىغلىما، نېمە دېسەڭ شۇنى بېرەي، بالام، يىغلىما، — دەپ يېلىنىپتۇ باي. ئەمما، شىڭگىلتاق پەرۋا قىلماي:

— مەن يالغۇز قالدىم، ئانام، مەن يېتىم بولدۇم، ئا-نام، — دەپ يىغلاۋېرىپتۇ. باي نېمە قىلىشنى بىلەلمەي قاپتۇ. ئۇياق - بۇياقتىن كەلگەن ئادەملەر شىڭگىلتاقنىڭ

قېشىغا توپلىشىشقا باشلاپتۇ. باي ئەھۋالنىڭ چاتاقلىقىنى پەملەپ شىڭگىلتاققا يالۋۇرۇپتۇ:

— بولدى، يىغلىما، تەقدىر شۇنداق ئوخشايدۇ، مەن قىزىمنى ساڭا بېرەي، يىغلىمىغىن، — دېگەنىكەن، شىڭگىلتاق:

— قىزىڭنى بەرگەن بىلەن ئولتۇرغىلى ئۆي بولمىسا، ئانام، ئانام، — دەپ يەنە يىغلاپتۇ. باي ئۆزىنىڭ كاتتا ئۆيلىرىنى بېرىشكە ۋەدە قىپتۇ، ئەمما شىڭگىلتاق يىغىسىدىن توختىغىلى ئۇنىماي: «ئۆنى بەرگەن بىلەن پۇل بولمىسا، ئانام ـ ئانام» دەپ، بايدىن قازان ـ قومۇشقىچە ئاپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن شىڭگىلتاق شەھەردە ئەڭ كاتتا بايغا ئايلىنىپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭ بايلىقى پۈتۈن شەھەرگە پۇر كېتىپتۇ. بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان لىڭگىلتاقلار شىڭگىلتاقنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈشۈپ كېلىپ، ئۇنىڭ باي بولۇش جەريانىنى سوراپتۇ. شىڭگىلتاق:

— ئانامنى بىرى ئۆلتۈرۈۋەتكەنىكەن، بازارغا ئەكىرىپ سېتىپ مۇشۇنچە نەرسىگە ئىگە بولدۇم، — دەپتۇ. لىڭگىلتاقلار: «بىزمۇ شۇنداق قىلايلى» دېيىشىپ قايتىپتۇ. راست دېگەندەك، يەتتە لىڭگىلتاق كېچىسى ئانىلىرىنى ئۆلتۈرۈپتۇ، ئەتىسى يەتتە ئۆلۈكنى ئاتقا ئارتىپ بازارغا ئەكىرىپتۇ. ئۇلار رەستە ئايلىنىپ:

— ئۆلۈك ئالامسىلەر، ئۆلۈك؟

— كىم ئۆلۈك ئالىدۇ؟

ــــ ئۆلۈك ساتىمەن، ــــ دەپ ۋارقىرىشىپ يۈرگەنـ-
كەن، بازاردىكى ئادەملەر ئۇلارنىڭ يۈزلىرىگە تۈكۈرۈپ،
كۆتىگە تېپىپ بازاردىن ھەيدەپتۇ. بۇ ئىش لىڭگىلتاقلارغا
دەرد ئۈستىگە دەرد ئېلىپ كەپتۇ. لىڭگىلتاقلار كېچىچە
ئۇخلىماي مەسلىھەتلىشىپتۇ. ئۇلار ئاخىر شىڭگىلتاقنى
ئۆلتۈرۈۋېتىپ قىساس ئالماقچى بوپتۇ.

ئەتىسى تاڭغا يېقىن شىڭگىلتاق ئەمدى قوپاي دەپ
تۇرۇشىغا، دەرۋازا قېقىلىپتۇ. شىڭگىلتاق دەرۋازىنى ئاچقا-
نىكەن، يەتتە لىڭگىلتاق كاپ قىلىپ ئۇنى تۇتۇپ تاغارغا
سولاپتۇ. تاغارنىڭ ئاغزىنى مەھكەم بوغۇپ، بىر ئېشەككە
ئارتىپ دەريا بويىغا قاراپ مېڭىپتۇ. خېلى ئۇزاق ماڭغاند-
دىن كېيىن، ئۇلار دەريا بويىغا يېتىپ كەپتۇ. يەتتە لىڭ-
گىلتاق شىڭگىلتاقنى دەريانىڭ چوڭقۇر يېرىگە تاشلىۋېتەي-

لى دەپ، دەريا بويلاپ يۈرۈپتۇ. كۈن قىزىرىپ، ئالەم نۇرغا كۆمۈلۈشكە باشلاپتۇ. شۇ چاغدا لىڭگىلتاقلارنىڭ نەشە چەككۈسى كەپتۇ. ئارىدىن بىرى:

— ئاغىنىلەر، بىر تارتىشىۋالمايلىمۇ؟ — دەپتۇ.

— شۇنداق قىلساققۇ بەك ياخشى بولاتتى، — دەپتۇ يەنە بىرى. يەتتە لىڭگىلتاق دەريا بويىدا ئولتۇرۇپ چېكىشكە باشلاپتۇ. ئېشەك شىڭگىلتاقنى ئېلىپ دەريانى بويلاپ تۆۋەنگە كېتىۋېرىپتۇ. لىڭگىلتاقلارنىڭ بىرى ئېشەكنى توختىتىۋالايلى دېگەنىكەن، قالغانلىرى:

— بولدى، مېڭىۋەرسۇن، يېتىشىۋالىمىز، — دەپتۇ. شۇنداق قىلىپ، يەتتە لىڭگىلتاق نەشىگە تويۇش قىپتۇ. شىڭگىلتاق تاغارغا سولانغان پېتى ئېشەك بىلەن كېتىۋېرىپتۇ. شىڭگىلتاق تاغارنىڭ ئىچىدە يېتىپ قۇلاق سالسا، لىڭگىلتاقلارنىڭ شەپىسى يوقمىش. بىردەم ماڭغاندىن كېيىن، نۇرغۇن قويلارنىڭ مەرىگەن ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. شىڭگىلتاق ئىچىدە: «خۇدا، ئۆزۈڭ قۇتقۇزغايسەن» دەپتۇ.

ئەمدى گەپنى باشقا ياقتىن ئاڭلايلى:

بىر پادىچى دەريا بويىدا قوي بېقىۋاتقانىكەن، ئۇ قويلارنىڭ سانىنى ساناپ تۈگەتكىلى بولمايدىكەن. پادىچى دەريا بويىدا قويلىرىنى سۇغىرىپ تۇرسا بىر ئېشەك كېتىپ، ئۇستىدە بىر تاغار تۇرغۇدەك. ئېشەك كەلگەن تەرەپكە قارىسا ھېچكىم كۆرۈنمەپتۇ. پادىچى، بۇ كىمنىڭ ئېشىكىدۇ، تۈگمەنگە بارغان بىرەر ئادەمنىڭ ئېشىكى بولسا

كېرەك، دەپ ئويلاپتۇ. پادىچى ئېشەككە ئارتىلغان تاغارغا قارىسا، ئىچىدە بىرنېمە مىدىرلىغۇدەك. يېقىن بارغانىكەن، تاغارنىڭ ئىچىدىن مۇنداق گەپلەر ئاڭلىنىپتۇ: «مەن پادى-شاھ بولمايمەن، مەن پادىشاھ بولمايمەن، مېنى قويۇپ بې-رىڭلار !...» پادىچى ھەيران بولۇپ يېقىن بېرىپ ۋارقىراپ-تۇ:

— تاغارنىڭ ئىچىدىكى نېمىسەن؟

— مەن ئادەم، بىزگە قوشنا دۆلەتنىڭ ئادەملىرى مې-نى پادىشاھ بولۇپ بەر، دېگەنىدى، ئىككى يىلدىن بېرى ئۇنىمىغانىدىم. ئۇلار مېنى تاغارغا سولاپ ئېلىپ ماڭدى.

تاغارنىڭ ئىچىدىن چىققان بۇ گەپلەرگە پادىچى تېخى-مۇ ھەيران بوپتۇ ۋە سوراپتۇ:

— پادىشاھ بولساڭ ياخشىغۇ؟

— پادىشاھ بولۇشقۇ ياخشى، ئەمما مېنىڭ ياقا يۇرتقا بارغۇم يوق.

پادىچى بىردەم تۇرۇپ قاپتۇ ۋە سوراپتۇ:

— ئەمىسە، قانداق قىلماقچىسەن؟

— ئامالسىز قالدىم. مېنى قۇتقۇزۇپ قويۇڭ !

پادىچى تاغارنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ شىڭگىلتاقنى چىقى-رىپتۇ. ئۇلار مەسلىھەتلىشىپ، پادىچى بىر يايلاق قوي - چارۋىسىنى شىڭگىلتاققا بېرىدىغان، شىڭگىلتاق پادىشاھ-لىقنى پادىچىغا ئۆتۈنىدىغان بوپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، پادىچى تاغارنىڭ ئىچىگە كىرىپتۇ.

شىڭگىلتاق قويلارنى ھەيدەپ كېتىپ قاپتۇ.

بىر چاغدا يەتتە لىڭگىلتاق مەست ـ ئەلەس ھالدا يۈگۈرۈشۈپ قويلارنىڭ قېشىدىن ئۆتۈپ كېتىپتۇ. شىڭ-گىلتاق ئۇلار كەتكەن تەرەپكە قاراپ ئولتۇرۇپتۇ. يەتتە لىڭگىلتاق ئېشەككە يېتىشىپتۇ. ئۇلار دەريانىڭ تازا قاينام بىر يېرىگە بېرىپ «ھە، ھۇ» دەپ تاغارنى دەرياغا تاشلاپتۇ. يەتتە لىڭگىلتاق ئېقىپ كېتىۋاتقان دەرياغا قاراپ قاقاقلاپ كۈلۈشۈپتۇ.

ئۇلار خۇش بولۇشۇپ ئۆيلىرىگە قايتىشىپتۇ، ئەمدى شىڭگىلتاقنىڭ ئۆي ـ مۈلكى، خوتۇنىنى قانداق بۆلۈشۈش ئۈستىدە دەتالاش قىلىشىپتۇ. ئۇلار ئاشۇۋاقتىدىن تارتىپ پېشىنگىچە تالىشىپ كېلىشەلمەپتۇ.

ئۇلار شۇنداق تۇرسا، دەريا بويى تەرەپتىن نەچچە مىڭ قوينىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ، قاراشقۇدەك بولسا، شىڭگىلتاق قويلارنى ھەيدەپ كېلىۋاتقۇدەك. لىڭگىلتاقلار ھەيران بولۇپ، ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ بېرىپتۇ.

— ھوي شىڭگىلتاق ئاداش، بۇ قويلارنى نەدىن ئەكەل-دىڭ؟

— خۇدا بەرسە شۇنداق بېرىدىكەن، — دەپتۇ شىڭ-گىلتاق، — كېچىدە بىرنەچچەيلەن مېنى تاغارغا سولاپ دەرياغا تاشلىۋەتتى. كىملىكىنى بىلەلمىدىم، بەلكى پەرىش-تىلەر بولسا كېرەك. دەريانىڭ تەكتىگە چۈشسەم بوۋام، مومالار باشلىق ئۆلۈپ كەتكەن تۇغقانلىرىم يولۇمغا قاراپ

تۇرغانىكەن. ئۇلار مېنى ناھايىتى قىزغىن كۈتۈۋالدى. ئۇ يەر ناھايىتى باياشات دۇنيا ئىكەن. تولىمۇ كاتتا زىياپەت ئۆتكۈزۈپ بەردى. زىياپەتكە ھەممىڭلارنىڭ ئاتا ـ بوۋاڭلار كەلدى، ئۇلار سىلەرنى سورىدى.

— ئۇلار نېمىلەرنى دېدى؟ — دەپتۇ لىڭگىلتاقلار ھەيران بولۇپ قولىرىنى چىشلىشىپ.

— ئۇلار بالىلىرىمىزغا سالام دەپ قويۇڭ. ئۆزىڭىز كۆردىڭىز، بىزنىڭ كۈنلىرىمىز مانا مۇشۇنداق باياشات. بالىلىرىمىزنىڭ ۋاقتى بولسا كېلىپ بىرەر يايلاقتىن مال چارۋا ئېلىپ كەتسۇن دېدى، — دەپتۇ شىڭگىلتاق.

لىڭگىلتاقلار شىڭگىلتاققا يېلىنىپ:

— جېنىم ئاداش، ئاغىنىدارچىلىقنىڭ يۈزىنى قىلىپ بىزنى باشلاپ بارساڭ!

— خۇش بولۇپ كېتەيلى، ئاغىنە!

— شۇنداق قىل، دوستۇم، — دېيىشىپتۇ ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي. شىڭگىلتاق بىرپەس ئويلىنىپ مۇنداق دەپتۇ:

— بولىدۇ. مەن ئەتە قويلارنى سۇغارغىلى دەريا بويىغا بارىمەن، شۇ چاغدا مەن سىلەرگە يولنى كۆرسىتىپ قوياي.

لىڭگىلتاقلار خۇشال بولۇشۇپتۇ. ئەتىسى شىڭگىلتاق قويلىرىنى ھەيدەپ، لىڭگىلتاقلارنى ئەگەشتۈرۈپ دەريا بويىغا كەپتۇ. قويلارنىڭ ھەممىسى دەريانىڭ لېۋىگە كېلىپ

سۇ ئىچىشكە باشلاپتۇ. قويلارنىڭ شولىسى سۇغا چۈشۈپ، دەريانىڭ ئىچىدە نۇرغۇن قويلار يۈرگەندەك كۆرۈنۈپتۇ. شىڭگىلتاق لىڭگىلتاقلارغا قويلارنىڭ سۇدىكى ئەكسىنى كۆرسىتىپ:

— ھەي ئاغىنىلەر، دەريانىڭ ئىچىدىكى قويلارنى كۆردۈڭلارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— كۆردۇق. كۆرمەمدىغان، — دەپتۇ ئۇلار ئالدىراپ.

— ئاشۇ قويلارنىڭ ھەممىسى سىلەرنىڭ ئاتا - بوۋاڭلارنىڭ قويلىرى ئىكەن. بۇ دەريا شىھىتلار ياتقان تىلسىم دەريا. «يا، خۇدا» دەپ ئۆزۈڭلارنى سۇغا تاشلاڭلار، مېنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىم ئۇچراپ قالسا، سالام دەڭلار ! — دەپتۇ.

لىڭگىلتاقلار قويلارنىڭ شولىسىغا قاراپ ئالدىراپ - تېنەپ ئۇلۇغ دەرياغا بىراقلا تەڭ سەكرەپتۇ. كۈچلۈك ئېقىن ئۇلارنى ئۆز قوينىغا ئاپتۇ. بەتنىيەتلەر ئاخىر ئۆز بېشىنى يەپ، شىڭگىلتاق ئۆمۈرلۈك خاتىرجەم بوپتۇ.

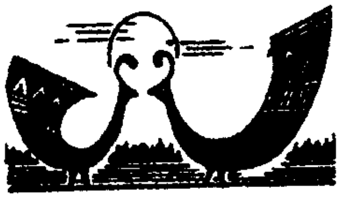

پەم

بۇرۇنقى زاماندا بىر ئوتۇنچى ئۆتكەنىكەن. ئۇ ھەر كۈنى جاڭگالدىن ئوتۇن ئەكېلىپ سېتىپ جاھاندارچىلىق قىلىدىكەن. ئۇ بىر كۈنى پالتا ۋە ئارغامچىسىنى كۆتۈرۈپ جاڭگالغا كېتىۋاتسا، يوغان بىر ئېيىق ئالدىغا چىقىپ قاپتۇ. ئېيىق دەرھال ئوتۇنچىغا:

— ھەي، مەن سەن بىلەن چېلىشىپ كۈچ سىناشماق-چىمەن، قانداق دەيسەن؟ — دەپتۇ.

ئوتۇنچى ئىنتايىن قورقۇپ كېتىپتۇ، لېكىن ئېيىققا سەزدۈرمەي، ئۆزىنى مەردانە تۇتۇپ، ئەگەر ئېيىق بىلەن چېلىشسام، ھەش - پەش دېگۈچىلا مېنى ئىككى پۈكلىۋې-تىدۇ، چېلىشمىسام، قارشىلىق قىلدىڭ دەپ يەپ قويىدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە ئېيىقنى پەم بىلەن يېڭىشىم كېرەك، دەپ ئويلاپ، ئېيىققا:

— مەنمۇ سەن بىلەن چېلىشىپ باقسام دەپ يۈرگەن، بۈگۈن ياخشى ئۇچراپ قالدىڭ. بىراق، مەن كۈچۈمنى ئۆي-دە قويۇپ كەپتىمەن، ئەكېلىۋالاي، سەن قېچىپ كەتمە، —

دەپتۇ.

ــ كۆچۈڭنى چاپسان ئەكەل، ــ دەپتۇ ئېيىق. ئو-تۇنچى، بۈگۈنغۇ كۆچۈمنى ئەكېلەي دەپ قۇتۇلارمەن، ئەتە ياكى ئۆگۈن يەنە ئۇچراپ قالسا قانداق قىلىمەن؟ ئۇنىڭدىن كۆرە بىر پەم ئىشلىتەي، دەپ ئويلاپتۇ - دە، ئېيىققا:

ــ مەن كەلگۈچە قېچىپ كەتسەڭ، ئۇ چاغدا سېنى نەدىن تاپىمەن؟ ــ دەپتۇ.

ــ ياق، قېچىپ كەتمەيمەن.

ــ ئىشەنمەيمەن !

ــ قاچمايمەن !

ــ ئۇنداق بولسا، مەن سېنى باغلاپ قويۇپ كەتسەم قوشۇلامسەن؟

ئېيىق ماقۇل بوپتۇ. ئوتۇنچى ئارغامچا بىلەن ئېيىقنى دەرەخكە چەمبەرچاس باغلاپ قويۇپتۇ ۋە:

ــ مانا، كۆچۈمنى كۆرۈپ قويغىن، ــ دەپ پالتىسى بىلەن ئېيىقنى چاناپ نەچچە پارچە قىلىۋې-تىپتۇ.

مۆشۈكلەرنىڭ قىسسى

ئۆتكەن زامانلاردا بىر شەھەردە بىر سودىگەر ئۆتكەنىدە-
كەن. سودىگەرنىڭ پەرزەنتى يوق ئىكەن. ئۇ ھەر كۈنى يې-
رىم جىڭ قوي گۆشى بىلەن شورپا قىلدۇرۇپ يېيىشكە
ئادەتلەنگەنىكەن. ئۇنىڭ شورپا قىلىدىغان گۆشىنى ئۇدا تۆت
كۈن مۈشۈك يەپ كېتىپتۇ. قاتتىق غەزەپكە كەلگەن
سودىگەر: «مۈشۈ شەھەردىكى بارلىق مۈشۈكلەرنى ئۆلتۈر-
مەيدىغان بولسام» دەپ قەسەم ئىچىپتۇ، ئويلىنىپ قارىسا،
بۇ ئەمەلگە ئاشۇرغىلى بولمايدىغان ئىش ئۈستىدە قى-
لىنغان قەسەم ئىكەن. «ئىسىت، — دەپتۇ سودىگەر، —
ئويلىماي قەسەم قىلىپ سايتىمەن، ئۇ ئالەمدە قەسەم-
خورلار قاتارىدا قوپۇپ قالسام تەڭرىم ئالدىدا شەرمەندە
بولمامدىمەن؟» دەپ كۆپنى كۆرگەن، كۆپ ئوقۇغان، تەد-
بىرلىك ئۆلىما ئىزدەپ، شۇ شەھەردىكى ھەرقانداق مۈرەك-
كەپ ئىشقا تەدبىر تاپىدىغان ئوڭ كۆزى قارىغۇ، سول كۆ-
زى جىرتاق، ئوڭ قولى چولاق، سول قولى مايماق، بىر
قۇلىقى يوق، بىر قۇلىقى پۈچۈق، بۇرنى مايماق، ئاغزى

كالچۇك، بىر پۇتى مايماق، بىر پۇتى پالەچ موللىنىڭ قې-
شىغا كەپتۇ، ھەممە ئەھۋالنى بىر - بىرلەپ بايان قىپتۇ.
— ئەجەب مۇشكۇل، ئەجەب قىيىن ئىش ئۈستىدە
قەسەم قىلىپ تاشلاپلا. بولمايدۇ دېسەم، قىيامەتتە قارا
يۈزلەر قاتارىدا قوپىلا، بولىدۇ دېسەم، مەن ئۈچۈن ئىنتا-
يىن قىيىن ئىش، — دەپتۇ موللا.
قاتتىق قورققان سودىگەر موللىغا يالۋۇرۇپ تۇرۇۋاپتۇ.
موللىنىڭ ئىش ھەققى ئۈچۈن ئەللىك سەر كۈمۈش بې-
رىپ، ھەر خىل رەڭدىكى قەغەزلەردىن تەلەپ بويىچە كەل-
تۈرۈپ بېرىپتۇ. بۇ موللام تۆۋەندىكىدەك يېزىپتۇ:
«دۇنيا تېۋىپلىرىنىڭ پېشۋاسى ھەزرىتى لوقمان بىلەن
ئىبن سىنادەك دانا ھۆكۈمالار ئۇزاق يىل تىرىشىپ تەتقىق
قىلىپ زامانىمىزغىچە قالدۇرغان ‹تۆۋەندىكى دورىلار ئىن-
سانلارنىڭ ئۆمرىنى ئۇزارتىپ، ھەر خىل مۇپاسىل كېسەل-
لەردىن مۇس بەدەنلەرنى خالاس قىلغاي› دېيىلگەن مۇبارەك
كىتاب قولىمىزغا چۈشتى. بۇنى خۇدانىڭ مۆمىن بەندىلى-
رىگە ئاشكارىلىماي يوروشنى ئۈزۈمگە راۋا كۆرمىدىم. ھەر-
بىر ھەكىمنىڭ بۇ كىتاب قولىغا تەگكەن ھامان جىددىي
تەدبىر كۆرۈپ، يۇقىرىلارنىڭ ئەمىنلىكى ئۈچۈن تىرىشىپ
خىزمەت قىلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن. ئاق مۈشۈكنىڭ تىلى
زۇكامغا داۋا، قۇيرۇقى كېزىككە، ئۆپكىسى يۆتەلگە، قور-
سىقى قورقۇنچاقلىق كېسىلىگە؛ تاغىل مۈشۈكنىڭ تېرىسى
بەدەن ئاجىزلىقىغا، ئالا مۈشۈكنىڭ ئۆپكىسى يۈرەك بىلەن

ئۆپكە كېسەللىگە، سېرىق مۆشۈكنىڭ تىلى سېرىق كېسەل-
گە، سىيگەككە...» دېگەنگە ئوخشاش ھەممە مۆشۈك رەڭلى-
رىنى چالا قويماي سېلىپ «دورىلار قامۇسى» تۈزۈپ، شە-
ھەر خەلقىغە ئەرزان باھادا تارقىتىپتۇ. بۇ كىتابنى قولىغا
ئالغان ياكى ئاڭلىغان بارلىق ھەكىملەر دەرھال ھەرىكەتكە
كېلىپ، ئۇششاق باللار ھەمدە كەمبەغەللەرگە ئازراق پۇل
بېرىپ، ئىككى ئاي ئىچىدە بىرمۇ مۆشۈكنى قويماي دورا
قاچىلىرىغا تەرتىپ بويىچە قاچىلىتىپ بوپتۇ.

ئەمدى گەپنى مۆشۈ شەھەردە بىرقانچە ئون تالىپقا
دەرس بېرىۋاتقان ئاخۇنۇمدىن ئاڭلايمىز:

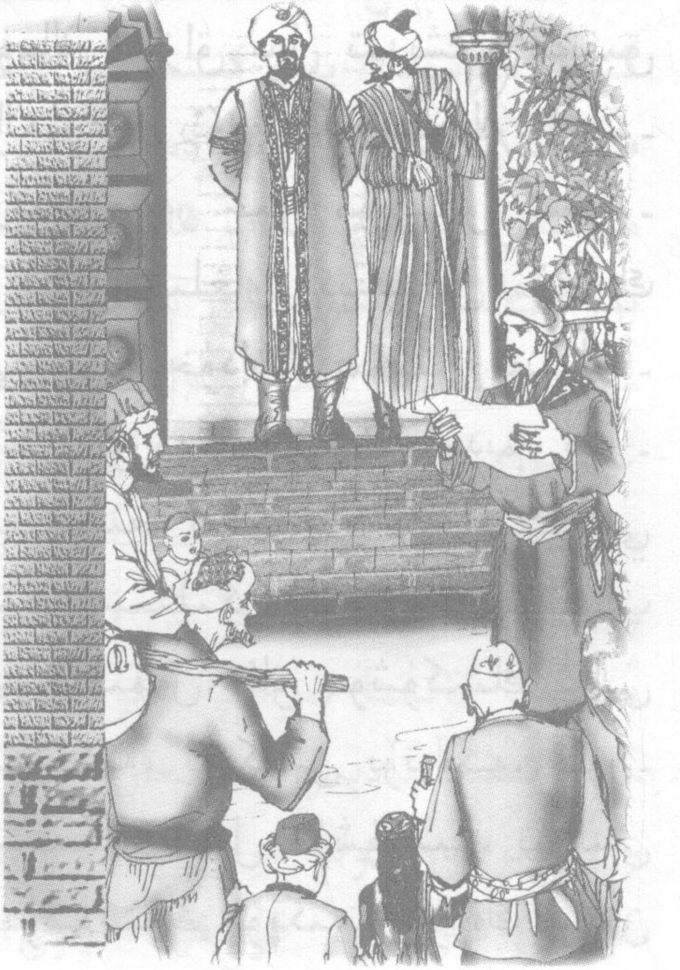

مۇدەررىس ئاخۇ-
نۇمنىڭ پۇچقاق مۆشۈ-
كى بولۇپ، ئۇنىڭغا
بەكمۇ ئامراق ئىكەن،
مۆشۈكى ئىككى ھەپ-
تىدىن بېرى ئۆيدىن
يوقىلىپتۇ. ئاخۇنۇم
دەرھال شاگىرتلىرى
ئارقىلىق ئىز - دېرى-
كىنى قىپتۇ. شۇ ئا-
رىدا بىر تالىپ مۆ-
شۈكنىڭ دورا ئىكەن-
لىكى ھەققىدىكى كىد-

تابنى ئاخۇنۇمنىڭ قولىغا بېرىپتۇ. ئاخۇنۇم ئوقۇپ كۆ-
رۈپ، ئۆز مۇشۇكىنىڭ مۇشۇ يالغان «دورا قامۇسى» نىڭ
قۇربانى بولۇپ كەتكەنلىكىگە كۆزى يېتىپتۇ، سۈرۈشتە
قىلىپ كۆرسە، بۇ كىتابنى يازغۇچىنىڭ پۇل ئۈچۈن ھەم-
مە يامان ئىشلارنى قىلىشتىن باش تارتمايدىغان ئالدامچى
ئىكەنلىكى بىلىنىپتۇ. ئاخۇنۇم مۇشۇكلەرنىڭ قىساسىنى
ئېلىش ئۈچۈن پادىشاھقا تۆۋەندىكى مەكتۇپنى يېزىپتۇ:
«جانابىي شاھ ئالىيلىرى، ئۆزلىرى يۇرتىمىزنىڭ تۈۋ-
رۈكى، ئادالەت بابىدا نوشىرۋاندىن، سېخىيلىق بابىدا ھا-
تەمدىن قېلىشمايلا. ئۆزلىرى شاھ بولغاندىن تارتىپ بۇ-
گۈنكى كۈنگىچە شەرىئەت روناق تاپتى، خەلقىمىز بەخت-
لىك، خاتىرجەم تۇرمۇش كەچۈرمەكتە. مەن دۇنياغا مەش-
ھۇر بۈيۈك كىمياگەرلەر يېزىپ قالدۇرغان، تا بۈگۈنگىچە
ساقلىنىپ قالغان ئاجايىپ قىممەت باھالىق بىر كىتابنى
قولۇمغا چۈشۈردۇم. بۇ كىتابتا ‹مىستىن بولغان بارلىق
سەرەمجانلارنى قانچە جىق بولسا شۇنچە توپلاپ، ئوت بىلەن
يۇقىرى ھارارەتتە قىزدۇرۇپ سۇ بولۇش ھالىتىگە يەتكەن-
دە، يەتتە خىل ئەيىبلىك كىشىنى تېپىپ مانچاناققا سې-
لىپ، مىس ئۈستىدە ئۆلتۈرگەي، قېنى شۇ مىسقا تەگسە،
مىس ئالتۇن بولغاي› دېيىلگەن. مەن بۇ سىرنى ئۆزلىرى-
دەك ئادىل پادىشاھتىن پىنھان تۇتۇشنى راۋا كۆرمىدىم.
شاھىمىزنىڭ گۈللەپ روناق تېپىشى، دۈشمەنلىرىمىزنىڭ
ھەسرەت ـ نادامەتتە قېلىشى ئۈچۈن جانابلىرىغا ئەۋەتتىم،

نامه تامام ۋەسسالام» دەپ شاھ ھۆزۆرىغا ئوردا جېسەكچىسى ئارقىلىق كىرگۈزۈپتۇ. بۇ خەتنى كۆرگەن شاھ پۈتۈن مەملىكەت خەلقىگە مىس توپلاش ھەققىدە پەرمان چۈشۈ- رۈپتۇ. بىر ئاي ئىچىدىلا چوڭ بىر مەيدان مىس قاچا - قومۇچلارغا توشۇپتۇ. مىسكەر، قازانچى، تۆمۈرچىلەر كېلىپ كۆرۈكلەر بىلەن مىس ئېرىتىشكە كىرىشىپتۇ. بىراق، مىس ئېرىشكە باشلىغان بىلەن يەتتە خىل بەلگىسى بار كىشى تېخى كەلتۈرۈلمىگەنىكەن. دەل شۇ پەيتتە مۇدەررىس ئاخۇنۇم شاھ ھۆزۆرىغا كىرىپ سالام بەجا كەلتۈرۈپ، يەت- تە خىل ئەيىبلىك كىشىنى ئۆزى بىلىدىغانلىقىنى ئىزھار قىپتۇ. بەلگە بويىچە ياساۋۇللار دەرھال ئەۋەتىلىپ، ئۇ موللا تۇتۇپ كەلتۈرۈلۈپتۇ. قارىسا، يەتتە خىل بەلگە تولۇق. پادىشاھ:

— دەرھال ئىجرا قىلىنسۇن ! — دېيىش بىلەن كاززاپ موللا مانچاناققا چىقىرىلىپ ئېرىگەن مىس ئۈستىد- دە ئۆلتۈرۈلۈپتۇ. قىزىغان مىس ئۈستىگە چۈشكەن قاندىن بەتبۇي پۇراقلار چىقىپتۇ. سەككىز كۈندىن كېيىن مىسلارنى پارچىلاپ قارىسا، مىس يەنىلا مىس تۇرغۇدەك، يوللانغان مەكتۇپنى دەرھال كەلتۈرۈپ قارىسا، مەكتۇپ يازغۇچىنىڭ ئىسمى يېزىلمىغانىكەن.

«ھەي، — دەپتۇ پادىشاھ ئىچىدە، — بۇنىڭدىن كېيىن مۇنداق يالغان - ياۋىداق خەتلەرگە ئىشەنمىسەم بولغۇدەك». شۇنداق قىلىپ، مۇشۈكلەرنىڭ قىساسى ئېلىنىپتۇ.

ئۈچ يالغاندا قىرىق يالغان

بار ئىكەنۇ يوق ئىكەن، ئاچ ئىكەنۇ توق ئىكەن، تۆل-كە ياساۋۇل ئىكەن، بۆرە هاكاۋۇر ئىكەن، غاز كانايچى ئى-كەن، ئۆردەك سۇنايچى ئىكەن، قاغا قاراقچى ئىكەن، سې-غىزخان يالاقچى ئىكەن، پاقا پوستەكچى ئىكەن، يىلان تۇگمەنچى ئىكەن. ئەنە شۇ زاماندا بىر پادىشاھ بولغانىكەن. ئۇ پادىشاھنىڭ ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس، ناھايىتى چىرايلىق بىر قىزى بار ئىكەن. قىز بويىغا يەتكەندە، ئەتراپتىكى پادىشاھلارنىڭ شاھزادىلىرى بەس - بەس بىلەن قىزغا ئەلچى ئەۋەتىشىپتۇ. پادىشاھ ئۇ-نىسىمۇ، قىز زادىلا ئۇنىماپتۇ.

بىر كۈنى پادىشاھ قىزىنىڭ ئالدىغا ئىنىكئانىسىنى كىرگۈزۈپ، قىزىنى ياتلىق بولۇشقا كۆندۈرمەكچى بوپتۇ. ئىنىكئانا پادىشاھنىڭ ئېيتقىنى بويىچە، راھەت - پاراغەت-تىن، زىبۇزىننەتتىن، نەغمە - ناۋادىن، تاجۇ تەختتىن سۆز ئاچقانىكەن، قىز:

— مەن ھايۋاندىن پەرقلىنىمەن، مال - بايلىقتىن

ئۇستۇنمەن. كىمكى شەرتىمنى ئادا قىلسا، شۇنىڭ گۆلمەن، — دەپتۇ.

ئىنىكئانا قىزنىڭ سۆزىگە ئەجەبلىنىپ، خەير، نېمەلىكى بولسا قېنى بىر ئاڭلاپ باقاي، دەپ ئويلاپتۇ، ئاندىن:

— خوش، شەرتىڭنى سۆزلە، قىزىم، مەن بىر ئۇقاي، مۇناسىپ كەلسە، پۈتۈن ئالەمگە جاكار قىلاي، — دەپتۇ.

— ئۈچ يالغاندا قىرىق يالغاننى ئېيتالىغان يىگىتكە ياتلىق قىلىنسام رازىمەن، مېنىڭ شەرتىم شۇ، — دەپتۇ قىز.

پادشاھ ئىنىكئانىدىن بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ۋەزىر، ئۆلىمالىرىنى چاقىرىپ، ئۇلارغا بارلىق شاھزادىلەرنىڭ ئەلچىلىرىگە قىزنىڭ شۇ شەرتىنى ۋە كىمكى راستىنى يالغان دېسە، بېشى ئېلىنىدىغانلىقىنى جاكارلاپ قويۇشنى بۇيرۇپتۇ.

ئۇزۇن ئۆتمەي بۇ گەپنى ئاڭلىغان مەملىكەتلەرنىڭ شاھزادىلىرى، چوڭ - كىچىك يۇرتنىڭ بەگزادىلىرى ۋە ھەرقايسى خانلىقنىڭ خانزادىلىرى كېلىشكە باشلاپتۇ، لېكىن بەزىلىرى بۇ شەرتنى ئادا قىلىشقا كۆزى يەتمەي، قىزنىڭ مېھرىدىن كېچىپتۇ. بەزىلىرى بولسا، قىزنىڭ ئوت - پىراقىدا شەرتنى ئادا قىلالماي باشلىرىنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىپتۇ.

پادشاھ ئاخىر ئىنىكئانا ئارقىلىق قىزىغا بۇ شەرتنى

ئادا قىلىدىغان بىرەر ئەقىللىق شاھزادە، خانزادە ۋە بەگزادىنىڭ يوقلۇقىنى ئېيتىپتۇ، قىزنى ئەقىلسىزلىقتا ئەيىبلەپتۇ. لېكىن، قىز بۇنىڭغا زادىلا كۆنمەپتۇ. قىز ئىشەنچ بىلەن: «بۇنى ئېيتالايدىغان كىشى چىقىدۇ، دادام سەۋر قىلسۇن، ئەگەر چىقمىسا مەيلى» دەپتۇ.

شۇ تەرىقىدە كۈنلەرنىڭ كەينىدىن كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، قىزنىڭ شەرتىنى نى - نى شاھزادىلەر، خانزادىلەر ۋە بەگزادىلەرنىڭ ئادا قىلالمىغانلىقى چۆچەك بولۇپ، ئېغىزدىن - ئېغىزغا كۆچۈپ تەرەپ - تەرەپكە تارقىلىپتۇ.

ئەمدى گەپنى مۇشۇ پادىشاھنىڭ شەھىرىگە قاراشلىق يىراق يېزىدىكى بىر كەمبەغەل مومايىنىڭ ئوغلىدىن ئاڭلايلى:

يىراق بىر يېزىدا ناھايىتى كەمبەغەل بىر موماي ياشايدىكەن، ئۇنىڭ يالغۇز بىرلا ئوغلى بار ئىكەن، ئانا - بالا ئىككىسى ئەتىدىن كەچكىچە كىشىلەرنىڭ ئىشىكىدە ئىشلەپ، كۈننى ئاران ئۆتكۈزىدىكەن. يىگىت شۇنچە چاققان بولسىمۇ، بايلار ئۇنى زاڭلىق قىلىپ، ئۆز ئىسمىنى ئاتىماي «گال» دەپ ئاتايدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە گال بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، ئانىسىنىڭ ئالدىغا كىرىپ رۇخسەت سوراپتۇ. موماي ئوغلىنىڭمۇ قىزنىڭ شەرتىنى ئورۇندىيالماي ھالاك بولۇپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ، جاۋاب بەرمەپتۇ. گال ئانىسىنىڭ بۇ ئەندىشى-

سىنى سەزگەندىن كېيىن، ئانىسىغا تەسەللى بېرىپ:

— خاتىرجەم بول، ئانا، قىزنىڭ شەرتىنى ئورۇنداش ئاسان، — دەپ، ئۆزىنىڭ راسلىغان سۆزلىرىنى بىر - بىرلەپ دەپ بېرىپتۇ. ئانىسى ئىلاجىسىز دۇئا قىلىپ رۇخسەت بېرىپتۇ. گال پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا قاراپ يول ئاپتۇ. ئاز ماڭدىمۇ، كۆپ ماڭدىمۇ، بۇنىسى نامەلۇم، ئىشقىلىپ، بىر كۈنى گال پادىشاھ ئوردىسىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ. ياساۋۇللار بۇ يىگىتنى كۆرۈپ، ئالدىنى توسۇپتۇ:

— سەن گاداي بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرىسەن؟ — دەپ قوغلاپتۇ. گال ئۇلارنىڭ گۇمانلىرىنى سېزىپتۇ - دە، مۇنداق دەپتۇ:

— مەن ئوغرىمۇ ئەمەس، قاراقچىمۇ ئەمەس، لېكىن بىر باينىڭ سادىق قۇلى. مەن شۇ باينىڭ پادىشاھتىن يوشۇرۇپ تىقىپ قويغان بورداق قويلىرى توغرىسىدا خەۋەر بېرىشكە كەلدىم، لېكىن قويلارنىڭ سانىنى شاھنىڭ ئۆزىگە ئېيتىمەن.

ياساۋۇللار شاھقا خەۋەرنى يەتكۈزگەندىن كېيىن، ئاچ كۆز شاھ خۇشاللىقىدىن گالنى چاقىرىپ:

— قېنى، قويلار ھەققىدە چاققانراق سۆزلىگىن، — دەپتۇ. گال ھېچبىر ھودۇقماستىن، تېتىكلىك بىلەن:

— مەن ئاۋۋال سىلىگە راسلىغان سۆزلىرىمنى ئېيتاي، قىزلىرىمۇ كېلىپ ئاڭلىسۇن. سىلى بۇنىڭ بىلەن قويلارنىڭ نەدىلىكىنى بىلىلا. سىلى بىلمىسىلە، قىزلىرى

چۈشىنىدۇ، ــ دەپتۇ. پادىشاھ قىزىنى چاقىرىشقا مەجبۇر بوپتۇ. گال يالغاننى باشلاپتۇ:

بىرىنچى يالغان

ــ ئۇلۇغ شاھىم، مېنىڭ ئىتىم گال، ئۆزۈم بىر كەمبەغەل، دادامدىن يالغۇز قالغان يېتىممەن. لېكىن، مەن ناھايىتى ئۇزۇن ئۆمۈر سۈرۈپ، ئۆلە ـ ئۆلە، ئاخىر ئاكا ـ ئۇكا بولۇپ ئۈچىمىز قالدۇق. مەن بۇنىڭغا ھەيرانمەن، لېكىن ئەجەبلەنـ

مەيمەن. بىز ئۈچ بولغاندىن كېيىن ئارىمىزدا دوستـ لۇق، بۇرادەرلىك پەيدا بولدى، بىراق بىر ـ بىـ رىمىزنىڭ كىمـ لىكىنى بىلمەيتـ تۇق ھەم تونۇشـ مايتتۇق. شۇ چاغدا ئۈچىمىزغا قارىساق كىيگەن كىيىملىرىمىزنىڭ

گۈزەللىكىگە ئەقلىمىز ھەيران قالدى: بىرىمىزنىڭ ياقىسى يوق، بىرىمىزنىڭ ئېتىكى يوق، يەنە بىرىمىزنىڭ غولى يوق. بىز شۇنداق قىلىپ، ئىككى ئەما زۇلمەتتە ئۇچرىدشار، دېگەندەك، بىر چۆلدىكى سايدا بىر ـ بىرىمىز بىلەن مۇڭداشساقمۇ ئاڭلىماستىن، بىللە ماڭساقمۇ كۆرمەستىن، يولدا يۈرمەي، چەتكە چىقماي، ئوتتۇرىدا مېڭىپ كېتىۋەردۇق. خېلى يول ماڭغاندىن كېيىن، يول ئۈستىدە ئۈچ تەڭگە ئۇچراپ قالدى. كۆزىمىزنى يۇمۇپ قارىساق، بىرىنىڭ تامغىسى يوق، بىرىنىڭ رەڭگى يوق، يەنە بىرىنىڭ ئېغىرلىقى يوق ئىكەن. بۇ ئۈچ تەڭگىنى مۇشتلاشساقمۇ ئەرز قىلىشماي، تەڭ بولمىسىمۇ ياخشى ـ يامىنىنى سۈرۈشتۈرمەي، ئادالەتلىك بىلەن بۆلۈشۈۋالدۇق. يەنە مېڭىۋەردۇق، مېڭىۋەردۇق، يول ماڭساقمۇ مىدىرلىماي، سۈيى يوق كۆلى بار بىر سايغا چۈشتۇق...

سۆز مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، پادىشاھ شۇنداق غەزەپكە كەپتۇكى، سۆز قىلالماي ھوشىدىن كېتىپتۇ، بىرھازادىن كېيىن ھوشىغا كېلىپ، گالنى مىدىرلاتماي بېشىنى ئېلىشنى بۇيرۇپتۇ. گال ناھايىتى مەردلىك بىلەن تېتىك تۇرۇپ، مىيىقىدا كۈلۈپتۇ:

— ئۇلۇغ شاھىم، مەن ئېيتاي، سىلى ئاڭلىسىلا، كاللام چېپىلماس، سۆزۈم توختىماس، سۆزىدە تۇرمىغان ئادەم بولماس. ھازىرچە ئىختىيارنى قىزلىرىغا بەرسىلە، قىزلىرى بۇيرۇق قىلسۇن، — دەپتۇ.

تەختنىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ گالنىڭ ئېيتقان ھەممە سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، سۆزلەۋاتقان يىگىتنىڭ ئېيتى گال بولسىمۇ، سۆزى بال ئىكەن، دېگەن خىيال بىلەن ئۇنىڭ سۆزلىرىنى زوق بىلەن ئاڭلاپ ئولتۇرغان مەلىكە تەختنىڭ ئالدىغا چىقىپ:

— كىشى جانانىدىن جانىنى ئايارمۇ؟ كۆرۈك، پەرۋانىلەر ئوتتىن يانارمۇ؟ ھەقىقەت ئەزىز جاندىن ئۈستۈن دېگەن قىلىچ ئالدىدا تەسلىم بولارمۇ؟ ئەقىللىق كىشىلەر باشقىلارنىڭ سۆزىنى ئاخىرغىچە سەۋر - تاقەت بىلەن ئاڭلايالايدۇ... قېنى، ئاڭلاپ باقايلى! — دەپ، يىگىتكە ئىشارەت قىپتۇ. پادىشاھ نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي قاپتۇ. پادىشاھنىڭ ئەتراپىدا ئولتۇرغان ئوردا ئۆلىمالىرى، ۋەزىرلىرى قۇللۇق قىلىشىپ، مەلىكىگە تەزىم قىلىپ ئولتۇرۇشۇپتۇ. گال يەنە سۆزلەپتۇ:

— سۇيى يوق كۆلى بار بىر سايغا چۈشتۇق. سۇيى يوق كۆلدە ئۈچ بېلىق ئويناقلاپ ئۈزۈپ يۈرۈپتۇ. بۇ بېلىقلارنىڭ ئىككىسى ئۆلۈك، بىرىنىڭ جېنى يوق ئىكەن. بىز ھېلىقى بېلىقلارنى ئېلىپ، ئېتىكى يوقنىڭ ئېتىكىگە سېلىپ، سايدىن چىقىپ يولغا چۈشتۇق، يولدا ماڭماي، يولدىن چىقماي كېتىۋەردۇق، كېتىۋەردۇق، قارىساق ئالدىمىزدا ئۈچ ئۆي كۆرۈندى، بىز شۇ ئۆيلەرگە كەلدۇق. ئىككى ئۆينىڭ تېمى يوق. بىرىنىڭ ئورنى يوق. بىز ئورنى يوق ئۆيگە كىرسەك، ئۈچ قازان تۇرۇپتۇ. قازانلارنىڭ ئىك-

كىسى تۆشۈك، بىرىنىڭ تۈۋى يوق. ئىتىكى يوق ئاكام ئىتىكىدىكى جىنى يوق بىلىقنى ئىلىپ، تۈۋى يوق قازانغا سالدى. بىز ئۈنى پىشۇرماقچى بولۇشتۇق، قارىساق، ئوتۇن يوق، شۇنىڭ ئۈچۈن ئوت ياقماي، ئوتۇننى ئايىماي قالا-ۋەرسەك، قازان قاينىماي گۆشى پىشىپ، سۆڭىكى مىلىق - مىلىق بولۇپ كېتىپتۇ، يەپ باقساق، ئىسسىقمۇ ئۆتمەپتۇ، نېمە بولسا بولسۇن دەپ، ئۈچىمىز راسا يېدۇق، يېگەندىمۇ بىر - بىرىمىزنى تەكلىپ قىلىشماستىن يەۋەردۇق. بىراق، يېگەن گۆش قورسىقىمىزنىڭ بىر بۇرجىكىگىمۇ كەلمەپتۇ. ئويلىساق قورسىقىمىز راسا تويۇپ كېتىپتۇ. كەتمەكچى بولدۇق. ئۆيدىن چىقايلى دېيۈدۇق، ئىشىكتىن پاتمىدۇق. ئامالىنىڭ يوقلۇقىدىن، ئىلاجىنىڭ تولىلىقىدىن تام تۆشۈكىدىن چىقىپ كەتتۇق.

يەنە يول يۈردۇق، يول يۈرگەندىمۇ مول يۈردۇق، يۈرد-ۋېرىپ بىر ئېتىزغا چىقىپ قالدۇق. قارىساق، ئۈنمىگەن چىغ تۈۋىدە تۆرەلمىگەن توشقان يېتىپتۇ. شىخى يوق دە-رەختىن پۈتمىگان چوماقنى ئېلىپ، ھېلىقى توشقاننى راسا بىر ئۇرۇۋىدۇق، توشقان جىم يېتىپ، يۈگۈرگەن پې-تى كولىمىغان ئورىغا چۈشۈپ جان بەردى. توشقانغا پىچاق سالماي، قول تەگكۈزمەي سوياساق، چىقتى ئون پاتمان گۆشى، يىگىرمە پاتمان چاۋىسى، ئالتە ئايدىن بېرى يەۋا-تىمىز، ھېلىمۇ بار تەڭ - يارىمى. شۇنىڭدىن بۇيان بىز ئاچ قېلىپ، ئاكام مەندىن خاپا بولۇپ، ئۆزى بىلگەن يەر-

گە كەتتى. يىگىرمە پاتمان چاۋا ياغ ماشا قالدى. بۇ ياغنىڭ ھەممىسىدە چورۇقۇمنى ياغلىدىم، ياغ چورۇقۇمنىڭ بىرىگە يەتمىدى. خەير، شۇنداق بولدى. ھېرىپتىكەنمەن، ئۇخلاۋاتسام بىر چاغدا جاھان زىلزىلىگە كېلىپ غوۋغا كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. ئويغانسام، چورۇقلىرىم: «ساشا ياغ تەگدى، ماشا يوق» دەپ، گالاچلىتىپ مۇشتلىشىپ، قاپاقلىرىنى يېرىدىشىپتۇ، سۆزۈمگە كۆنمىدى، مەسلىھەتكە كىرمىدى. ئىلاج يوق، ئاخىر چورۇقلىرىمنىڭ ئىككى قۇلىقىدىن تۇتۇۋېلىپ ھەر بىرىنى ئۈچ شاپىلاقتىن ئۇرۇپ: «جىم تۇرۇش، ئەمدى ئۇرۇش» دەپ، يەنە ئۇيقۇغا كەتتىم. بىر ۋاقىتتا ئويغىنىپ قارىسام، ياغلانغان چورۇقۇم غولى يوق چاپىنىمنى سالدۇرۇۋېلىپ، ئۆزى يېپىنىپ راسا ئۇخلاۋېتىپتۇ، ياغ تەگمىگىنى خاپا بولۇپ قېچىپ كېتىپتۇ. ياغلىغان چورۇقۇمنى ئويغىتىپ، بىر كەسلەنچۈكنى ھارۋىغا قېتىپ يولغا راۋان بولدۇق. چورۇقۇم ھارۋىنى ھەيدىدى، مەن يول كۆرسەتتىم، شۇنداق قىلىپ، مىڭ بىر مۇشەققەتتە ئۆيگە ئاسانلا يېتىپ كەلدىم.

مەن ئۆيدىن چىقىش ۋاقتىدا ئۆيدە بىر موماي، بىر خوراز بار ئىدى، قايتىپ كەلسەم ئۆي يوق، ئۆي بولسىمۇ ئورنى يوق، تېمى بولسىمۇ لېيى يوق، ئەتراپقا قارىسام، ھېچنېمە يوق. ماشا بۇ تازا تارتقۇلۇق بولدى. ئەمدى ئۆينى، مومايىنى، خورازنى نەدىن تاپاي، پادىشاھىم؟! ئەرزىمنى بايان قىلاي دەپ، ھوزۇرلىرىغا كەلدىم، — دەپ، گال

ئېغىكىنى سىلاپ خاتىرجەم تۇرۇپتۇ.

پادىشاھ گال ئېيتىۋاتقان ھېكايىنىڭ مەنىسىگە يېتەلمەي، ئەتراپىدىكى ۋەزىر، ئۆلىمالىرىغا قاراپتۇ. ئۆلىمالىرىدىن بىرى پادىشاھقا:

— گالنىڭ ئېيتقانلىرىنىڭ ھەممىسى يالغان، يالغان ئېيتقان كىشى شاھ خەنجىرىنىڭ ئوزۇقىدۇر، — دەپتۇ. قىز بۇ سۆزگە كايىپ:

— ھۆرمەتلىك ئاتا، گالغا رۇخسەت قىلىسىڭىز، ھېكايىسىنىڭ ئاخىرىنى يەنە ئېيتسا، — دەپتۇ. پادىشاھ جاۋاب بەرگۈچە، گال:

— تەقسىر... — دەپ سۆزىنى باشلاپتۇ:

ئىككىنچى يالغان

— تەقسىر، ئاڭلاۋاتىلا، موماي يوق، خورازمۇ يوق، چورۇقۇمنىڭ بىرى تېخى يوق. بۇلارسىز ياشىماق تېخى تەس. شۇڭا، دېمىم ئىچىمگە چۈشتى، كۆڭلۈم بۇزۇلدى. خەير دېدىم. موماي، خوراز، چورۇقنى يەنە بىر ئىزدىدىم. ماڭدىم، مېڭىۋەردىم، ئورنۇمدا قېلىۋەردىم. شۇنداق قىلىپ، بىر قىشلاققا يەتتىم. خورىزىم شۇ قىشلاقتا بىر بايغا ئىشلەۋېتىپتۇ، باينىڭ دېھقانچىلىق ئىشلىرى پەقەت شۇ خوراز بىلەن مېڭىۋېتىپتۇ. خورىزىم بىلەن كۆرۈشتۇم، قۇچاقلىشىپ سۆيۈشتۇم. بىر - بىرىمىزنى شۇنچە-

لىك سىغىنىپ كېتىپتۇقكى، كۆرۈشە - كۆرۈشمەي، يىغ-
لىشىپ كېتىپتۇق. خورىزىم بايغا ئالتە ئاي كېچە - كۈن-
دۈز ئىشلەپتۇ. خورازنى ئېلىپ كېتىش ئۈچۈن باي بىلەن
سۆزلەشتىم، بولمىدى، سوقۇشتۇم، بولمىدى. بايغا بۇ
ئىشلار ئەرمەك بولدى، ئاخىر ھەققىگە بىر جۇۋالدۇرۇز
بەرمەك بولدى. باي بۇنىڭغىمۇ ئاسان كۆنمىدى. جۇۋالدۇ-
رۇزنى ئالغىنىمغا خۇش بولدۇم، خۇش بولۇپ، يەنە يولغا
چىقماق بولدۇم، لېكىن خورىزىم ئۇنىمىدى، ئۇ يەنە ئۈچ
ئاي ئىشلەپ، ئاندىن ھەققىنى تولۇق ئېلىپ قايتماق بول-
دى. مەن جۇۋالدۇرۇزنى ئېلىپ خۇرجۇنۇمغا سېلىپ، خو-
رىزىمغا خەير دەپ، ئارقامدىن تېز كەل دەپ، يەنە يولغا
راۋان بولدۇم، موماي بىلەن بىر پاي چورۇقنى ئىزدەپ
كېتىۋەردىم، كېتىۋەردىم، ھېچ يەردىن تاپالمىدىم، ئېگىز
تاغلارنىڭ ئۈستىگە چىقىپ پۈتۈن ئالەمگە قارىدىم، كۆرۈن-
مىدى، ئاخىر بىر قېلىن جاڭگالنىڭ ئىچىدىكى چوڭقۇر
ھاڭغا چۈشۈپ قارىسام، يەتتە تاغنىڭ ئۇ تەرىپىدە، يەتتە
دەريانىڭ بۇ تەرىپىدە، بىر كىچىك ئۆستەڭ بويىدا موماي
كىر يۇيۇپ ئولتۇرۇپتۇ، بېرىپ يىغلاپ كۆرۈشۈپ: «كېتەي-
لى، ئانا، يۇر» دېسەم، «بايغا ئىشلىگىلى ئالتە ئاي بولدى،
توققۇز ئاي بولغاندا ھەق بەرمەكچى، ھەققىمنى ئالماي
كەتمەيمەن» دەپ ئۇنىمىدى. مەن قايتىپ كېتىشكە تەمشى-
لىۋىدىم، ئۇسساپ كەتكىنىمگە ئۈچ كۈن بولغانلىقى ئې-
سىمگە چۈشتى. ھاۋا ناھايىتى ئىسسىپ قايناپ تۇرغان

بىر چاغ ئىدى. مەن دەريا بويىغا بارسام، سۇيى غاچچىدە توڭلاپ كېتىپتۇ، مۇزنى چېقىشقا تاش تاپالماي، بېشىمنى قۇلىقىمدىن تۇتۇپ بىر قويغانىدىم، مۇز يېرىلدى، سۇنى راسا ئىچتىم، ئۇسسۇزلۇقۇم قېنىپ، يەنە يولغا چۇشتۇم، بىر يەرلەرگە بارغاندىن كېيىن قارىسام، بېشىمنىڭ تېگى يوق، ئويلىسام دەريادا قاپتۇ، جۇۋالدۇرۇزغا قارىسام ئۇنىڭ بىسى يوق. شۇنىڭ بىلەن «ئاپلا» دېدىم ـ دە، بېشىمنى تېپىشنى ئۇنتۇپ مومايىنى ئالغىلى باردىم. ۋاقىت ئۇچ ئاي-غا توشقانىدى. موماي يوق، سۇرۇشتۇرسەم، ئىش ھەققىنى ئالماقچى بولغىنىدا باي مومايغا تۆھمەت توقۇپ، ئۇنى دەسسەپ ئۇرۇپ ئۆلتۇرۇپ قويۇپتۇ. مانا پادىشاھىم، ئەھۋال شۇ ! ھەممە تارتقۇلۇق پېقىرلارغىمۇ؟ ئويلاپ كۆرسىلە، دەرگاھلىرىغا شۇنى ئېيتقىلى كەلدىم، — دەپ جاۋاب كۇتكەندەك تۇرۇپتۇ.

پادىشاھ ھودۇقۇپ، ۋەزىر ـ ئۆلىمالىرىغا قاراپتۇ، ئە-قىل سورىغاندەك قىلىپ، كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا ماراپتۇ. ۋەزىرلەردىن بىرى:

— يالغانچىنىڭ بۇ ئېيتقانلىرى پادىشاھقا ھاقارەت. پادىشاھىمىزنىڭ زامانىسىدا بۇنداق ئادالەتسىز ئىشلارنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس ! — دەپ تۇرۇشىغا، گال:

— تەقسىر، تېخى گەپ بۇ يەردە ! — دەپ سۆزىنى يەنە باشلاپتۇ:

ئۈچىنچى يالغان

— مومايىنىڭ خۇن قىساسىنى ئېلىش ئۈچۈن باينىڭ ئۆيىگە بېرىپ، ياقىسىدىن سۆرەپ، شەرىئەتكە ئېلىپ باردىم. شەرىئەت ئۇنداق دەپ، مۇنداق دەپ، مومايىنىڭ خۇنىغا بىر ئېشەك بۇيرۇپ، «شەرىئەتنىڭ ھۆكمى قەرز، ئادا قىلىش پەرز» دەپ، يولغا سالدى. موماي ئۈچۈن يىغلاپ، نائىلاج ئېشەكنى مىندىم ـ دە، يولغا چىقتىم. كەڭ دەشت ـ باياۋاندا كېتىۋاتسام، قىرىق كارۋان ئۇچراشتى. ئۇلارنىڭ بىرى ماڭا قاراپ: «ھەي گال، ئېشىكىڭ يېغىر بولۇپ قاپتۇ، باشقىدىن توقۇۋال» دېدى. ئېشەكتىن چۈشۈپ قاردسام، راستتىنلا ئېشەكنىڭ دۈمبىسىنى يېغىر بېسىپ كېتىپتۇ. بۇنى قانداقمۇ ساقايتارمەن دەپ، كارۋانلاردىن سورىسام، كۆيدۈرۈپ باسقىن دەپ، بىر دانە ياڭاق بەردى. ياڭاقنى كۆيدۈرۈپ بېسىۋىدىم، بىردىنلا ئېشەكنىڭ دۈمبىسىدىن بىر تۈپ ياڭاق دەرىخى ئۈنۈپ چىقتى، ھەش - پەش دېگۈچە كۆكلەپ، چېچەكلەپ كەتتى، ياڭاقلىرى پىشىپ قالدى. ئېشەك ياڭاقنى كۆتۈرەلمەي بېلى ئېگىلىپ، قورسىقى يەرگە يەتتى. مەن ياڭاقلارنى چۈشۈرۈش ئۈچۈن ئېشەكنى يېتىلەپ شۇدىگەرلىككە ئېلىپ باردىم. كۈچۈمنىڭ بارىچە ياڭاققا چالما ئېتىشقا باشلىدىم، لېكىن بىر تالمۇ ياڭاق چۈشمىدى. شۇنچىۋالا ياڭاقتىن بىرەرسى چۈشمىگىنىگە ئىچىم پۇشۇپ، ئاستا ئاۋايلاپ ياڭاقنىڭ تۆپىسىگە

چىقتىم. قارىسام، ياغاقنىڭ ھەممىسى شور باغلاپ كېتىپ-تۇ. شاختىن شاخقا چىقىپ كۆزدىن كەچۈرسەم، ياغاق دەرىخىنىڭ ئۈستى ئېتىزغا ئايلىنىپ قاپتۇ، بىر تەرىپىدە بىر ئۆستەڭ سۇ شارقىراپ ئېقىۋې-تىپتۇ، بىر تەرىپى-

دە تاۋۇز تېرىلغان ئېتىز تۇرۇپتۇ. مەن تاۋۇزنى پەرۋىش قىلىپ ئۆستۈردۈم. پىلەكلەردىن ھەر يوغان تاۋۇزلار چۈشكىلى تۇردى، نېمىسىنى دەيلا، بىردەمدە ھەممىسى شالاقلاپ پىشتى. مەن بىر كۈنى پىچىپ يەي دەپ، بىر تا-ۋۇزنى ئۈزدۈم، پىچاقنى شۇنداق سېلىشىمغا تاۋۇز تاراسلاپ يېرىلىپ، پىچاق تاۋۇزنىڭ ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. پىچاق-نى ئالاي دەپ، تاۋۇزنىڭ ئىچىگە چۈشتۈم، قارىسام، پىچاق ئاقتىمۇ يوق، كۆكتىمۇ يوق، ئىزدەپ تاپالماي يۈرسەم، بىر ئادەم ئۇچراشتى. ئۇنىڭدىن:

— ئاكا، پىچاق كۆردىڭىزمۇ؟ — دېسەم، ئۇ ئادەم:

— ئاۋۋال سەن ماڭا جاۋاب بەر، ئەسلىدە بىر قىرىق

كارۋان ئىدۇق، ھەر بىرىمىزدە قىرىقتىن ئۇلاغ بار ئىدى، يوقىتىپ قويۇپ تاپالمايۋاتىمىز، كۆردۈڭمۇ؟ — دەپ مېنىڭدىن سورىدى.

— پادىشاھىئالەم، دەرگاھلىرىغا شۇنى ئېيتقىلى كەلدىم، ئېيتمىغىنىمنى ئېيتىپ بولدۇم، ئەمدى قولىقىم سىلىدە، — دەپتۇ گال.

پادىشاھ ۋەزىر، ئۆلىمالىرىنىڭ مەسلىھەت بېرىشىنى ئۆتۈنۈپتۇ، ئۇلار ھېچبىر مەسلىھەت بېرەلمەپتۇ. ئۆلىمالاردىن بىرى ئورنىدىن تۇرۇپ:

— بۇنى خىزىردىن باشقىسى بىلمەس، — دەپ تۇرۇشىغا، پادىشاھنىڭ قىزى:

— بۇنى بىلمىگەن تەبىر بېرەلمەيدۇ. يىگىت مېنىڭ شەرتىمنى ئادا قىلدى. دادا، ئەمدى تويغا رۇخسەت قىلسىڭىز، — دەپتۇ.

پادىشاھ رازىلىق بېرىپ، ۋەزىر ۋە ئۆلىمالىرىنى تويغا ھازىرلىق قىلىشقا بۇيرۇپتۇ.

ئۈچ ئەخمەق

بۇرۇن بىر يۇرتتا ئۈچ كىشى بار ئىكەن، ئۈچىلىسى يىگىت ئىكەن، يىگىت بولغاندىمۇ قۇرۇق سۆلەت، بىكار تەلەپ، تايىنى يوق ئىكەن. ئۇلار يازنىڭ تازا ئىش قاينىغان بىر كۈنىسى، تاماشا قىلىمىز، گۈل قىسىمىز دەپ، بەش-ئېرىق دېگەن يەرگە مېڭىپتۇ، بىر پېشىنى ئۈستۈن، بىر پېشىنى تۆۋەن قىلىشىپ كېتىپ بارسا، ئۆزى راسا كېلىشكەن، چاچلىرى تېقىمىغا چۈشكەن نوچى بىر ئايال ئۇچراپتۇ. چوكان بۇلارغا تەبەسسۇم بىلەن تەزىم قىپتۇ. يىگىتلەر ھاڭۋېقىپ بىر - بىرىگە قارىشىپ تۇرۇپتۇ. ئاڭغىچە ئۇ چوكان خېلى يەرگە كېتىپ قاپتۇ. بۇلارنىڭ ھەر-بىرى ئۆز ئالدىغا كۈلۈشۈپ، ماختىنىشىپ، شۇ يەردىن خېلى يەرلەرگىچە بېرىشىپتۇ. بىر ھازادىن كېيىن بىرى ئارقىسىغا قاراپ قولىنى كۆتۈرۈپ:

— نېمىدېگەن كېلىشكەن چوكان، ماڭا سالام قىلدى، كۆردۈڭلارمۇ؟ — دەپ كۆرەڭلەپتۇ. ئىككىنچىسى ئۇنىڭ قولىنى تارتىپ چۈشۈرۈپ:

— نېمە دەيسەن؟ ماڭا سالام قىلدى، ماڭا ! — دەپتۇ. ئاڭغىچە ئۈچىنچىسى تاقەتسىزلىنىپ:

— بىكار ئېيتىسىلەر، ئاكاڭغا سالام قىلدى، ئاكاڭغا ! — دەپ ۋارقىراپتۇ. بۇ ئۈچەيلەن تالىشا - تالىشا، ئاخىر جالاقلىشىپ مۇشتلىشىپ كېتىپتۇ. شۇ ئارىدا بۇ يەرگە كېلىپ قالغان بىر بوۋاي ھەيران بولۇپ:

— توختاڭلار، ھاي توختاڭلار، نېمە ئۈچۈن مۇشتلىشىسىلەر؟ — دەپ سوراپتۇ. ئۈچەيلەن تەڭلا:

— قارىماملا، بىر چوكان تەزىم قىلىپ ئۆتۈۋىدى، شۇ تەزىمنى تالىشىپ قالدۇق، — دەپتۇ. بوۋاي:

— مانا قىزىق ! سىلەر مۇنداق ئۇرۇشۇپ تۇرغۇچە شۇ چوكاننىڭ ئۆزىدىن سورىساڭلار بولمامدۇ؟ — دەپتۇ.

ئۈچ يىگىت بوۋاينىڭ مەسلىھەتى بويىچە ھېلىقى چوكاننىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈرۈپ بېرىپ، ئارقا - ئارقىدىن ھۇقۇيتۇپتۇ:

— خېنىم ! ۋاي خېنىم ! سەل توختىسىلا، بايا قايسىمىزغا سالام قىلدىلا، قايسىمىزغا؟ — دەپ سوراپتۇ. چوكان توختاپتۇ ۋە بۇلارنىڭ قىلىقلىرىغا ھەيران بولۇپ:

— قايسىڭلار بەك ئەخمەق بولساڭلار، شۇنىڭغا تەزىم قىلدىم، — دەپ، يولىغا راۋان بوپتۇ.

— مەن ئەخمەق، مەن بەك ئەخمەق، — ئۈچەيلەن شۇنداق دېيىشىپ، يەنە مۇشتلاشقىلى تۇرۇپتۇ. ئاڭغىچە

ھېلىقى بوۋاي ئارقىسىدىن يېتىپ كېلىپ:
— يەنە نېمىدەپ ئۇرۇشۇۋاتىسىلەر؟ — دەپ سوراپتۇ. بۇلار بولغان ۋەقەنى ئېيتىپتۇ. بوۋاي:
— ئۇنداق بولسا، سىلەر ئۆزۈڭلارنىڭ ئەخمەقلىقىڭلارنى بىر - بىرلەپ ئېيتىپ بېرىڭلار، ئاندىن قايسىڭلارغا سالام قىلىغانلىقىنى ئايرىپ بېرەي، — دەپتۇ. شۇ يەردىلا: «مەن ئېيتاي، مەن» دەپ، بىرىنچىسى سۆز باشلاپتۇ:
— قارىسىلا، تاغا، بىر كۈنى ئۆيگە كىرىپ ئىسسىناي دەپ شۇنداق ئوچاققا يېپىلسام، ئوچاق ئالدىدىكى كۈل دومباق بولۇپ تۇرۇپتۇ. قولۇمغا كۆسەينى ئېلىپ، كۈلنى پاتاڭگۇشلىسام[1] قولۇمغا تۆت تۇخۇم چاچراپ چىقتى. دەررۇ بىر تۇخۇمنىڭ شاكىلىنى سويۇۋېتىپ ئاغزىمغا كاپپىدە سالدىم. سېلىپ تۇرسام، ئىچكەركى ئۆيدىن ئانام چىقىپ قالدى. ئانامدىن ئۇياتقۇم كېلىپ، ئاغزىمنى چىڭ يۇمۇۋالدىم ۋە قوۋۇزۇمنى پوزنەك قىلىپ تۇرۇۋالدىم. ئاڭغىچە دادام كىردى:
«ۋاي ئوغلۇم، نېمە بولدى، ئېڭىكىڭ ئېششىپ قالدىمۇ؟» دەپ سورىدى. كۆزۈمنى پارقىرىتىپ:
«ھىم» دېدىم. دادام ئانامغا بىرنېمىلەرنى دەپ تالاغا يۈگۈردى. ئانام:
«ئاغزىڭنى جىم تۇت» دەپ، نېرى كەتمەي قادىلىۋال-

① پاتاڭگۇش — قاغىلىق شېۋىسىدە قوچۇش، ئاختۇرۇش دېگەن سۆز.

دى. ھېچقانچە ۋاقىت
ئۆتمەي، دادام بىر سا-
تىراشنى باشلاپ كىردى.
«بالامنىڭ قوۋۇزى
پوزنەك بوپ قاپتۇ، يامى-
نىغا ئۆرۈلۈپ كەتمى-
سۇن، يېرىپ ئېلىۋەتسى-
لە» دېدى.
ساتىراش ئۇستىرى-
سى بىلەن قوۋۇزۇمنى
ياردى. «مانا، قېپى چىق-
تى» دەپ تۇخۇمنىڭ ئې-
قىنى ئالدى، «مانا، يېرىكى چىقتى» دەپ سېرىقىنى ئالدى. شۇنداق قىلىپ، ھەممىسىنى ئېلىۋەتتى، ساقايسۇن، دەپ ئاغزى - بۇرنۇمنى تېڭىۋەتتى... مەن قاراپ تۇرۇپ ياتىقىمنى يارغۇزغان مانا شۇنداق ئەخمەقمەن.

— شۇمىدى سېنىڭ سۆزۈڭ؟ — دەپ ئىككىنچىسى سۆز باشلاپتۇ، — سېنىڭ ئەخمەقلىقىڭ مېنىڭ ئەخمەقلىقىمغا سۇ قۇيۇپ بېرەلمەيدىكەن. قارىسىلا، تاغا، مېنىڭ بىر ئاغىچام[1] بار ئىدى، مەن ئۇنىڭغا ناھايىتى ئامراق ئىدىم. بىر كۈنى بازارغا بارغىلى قوپسام، ئاغىچام: «ھوي، ماڭا ئىككى پۇللۇق ئۇپا ئالغاچ كەلسىلە جومۇ» دېدى. شۇ

① ئاغىچا — قاغىلىق شېۋىسىدە خوتۇنۇم دېگەن سۆز.

يەردىن بازارغا بارغۇچە ئاغزىمدىن چۈشۈرمەي، «ئۈپا، ئۈپا، ئۈپا» دەپ باردىم. بازارنىڭ قېشىغا كەلگەندە ئالدىمغا يوغان بىر ئېرىق ئۇچرىدى. ئالدىمغا بىر، كەينىمگە بىر مېڭىپ، ئېرىقتىن بىر ئاتلىۋىدىم، ئۈيانغا يۇملاپ چۈشتۈم. ئورنۇمدىن تۇرسام، ئاغزىمدىكى ئۈپا ھېلىقى ئېرىققا چۈشۈپ قاپتۇ. ئېرىقنىڭ ئىچىگە سەكرەپ كىرىپ سۇنى ئىككى كۇنگىچە مالتىلاپ ئىزدىدىم. شۇنداق ئىزدەپ تۇرسام، بىر ئادەم كېلىپ: «نەچچە كۈندىن بېرى بۇ سۇنى ئەجەب ئىزدەپ كەتتىڭ، نېمەڭ يىتىپ كەتكەنتى شۇنچىۋالا؟» دەپ سورىدى. «سودىلىقىم ئاغزىمدىن سۇغا چۈشۈپ يىتىپ كەتتى، يا يادىمدا يوق، يا سۇدا. شۇنى ئىزدەۋاتىمەن» دېۋىدىم، ئۇ كىشى: «سەن مۇنداق ئىزدەپ تاپالمايسەن، ئۇنىڭدىن كۆرە مەدرىسىدىكى ھەزرىتىمنىڭ قېشىغا بېرىپ سورىساڭ، يادىڭغا سېلىپ قويىدۇ» دېدى. شۇ يەردىن مەدرىسىگە بېرىپ ۋەقەنى ئېيتىۋىدىم، ھەزرىتىم بىر كۈلۈپ، بىر ئۆكۈپ: «نېمە دەيدىكىن دەپتىمەن بەچچىغەرنى... ماڭ مەدرىسىنى قالايمىقان قىلماي !» دەپ قوغلىدى. مەن ئۇنىماي: «سادىغىلىرى كېتەي، ئاخۇنۇم ! سىلىنىڭ خۇتۇنلىرىمۇ شۇنداق سودا بۇيرۇغان بولغىيدى، بىر ئېيتىپ بەرسىلە» دەپ تۇرۇۋالدىم. يەنە كايىپ كەتتى. كەشىنىڭ ئۇچۇپ كەتكىنىگە قارىماي كاسامغا نەچچىنى تېپىۋەتتى، بولمىدى. ئاخىر: «سەن بەشئېرىق كوچىسىدىكى جىگدە تۈۋىگە بارساڭ، ئۇتتۇرۇۋەتكەن قىمارۋازلاردىن بىرى يولۇقىدۇ.

دۇ، شۇنىڭدىن سورىساڭ، ھەممە ئىش جىمىقىدۇ» دېدى.
بارسام، راست دېگەندەك بىر قىمارۋاز ئۆزى بىلەن ئۆزى
سۆزلىشىپ ئولتۇرۇپتۇ. «ماڭا قارىسىلا» دەپ ۋەقەنىڭ
ھەممىسىنى ئۇنىڭغا ئېيتىۋىدىم، خاپا بولۇپ كەتتى، ئاغ-
زىغا كەلگەننى دەپ سەكرەپ كەتتى: «مەن بىر مىنۇت
ۋاقتىمنى خوتۇنۇمنىڭ ئۇپىسىغا تەڭ قىلمايمەن !» دەپ،
مۇشت بىلەن ئۇننى ئۇرۇپ، پەشۋا بىلەن سەككىزنى سال-
دى. «ۋاي ھەشقاللا، ئۇپا، ئۇپا، ئۇپا... سىلى دېمىسىلە،
يادىمغا يەتمەيتتى، ئاكا» دەپ، ئارقامغا ياندىم...

گەپ شۇ يەرگە يېتە - يەتمەيلا ئۇچىنچىسى سۆز
باشلاپتۇ:

— نېمە دەيدىكىن دېسەم... سېنىڭ ئەخمەقلىقىڭ مې-
نىڭ ئەخمەقلىقىمغا ياماقمۇ بولمايدىكەن. مەن خوتۇنۇمغا
سەندىنمۇ بەكرەك ئامراق ئىدىم. قارىسىلا، ئاكا، بىر كۈنى
مەنمۇ بازارغا بارغىلى قوپۇۋىدىم، خوتۇنۇم: «ھەي، بارمى-
سىلا، ئەنسىرەيمەن» دېدى. «ياق» دېۋىدىم، «ئۇنداق بولسا
توختىسىلا، بازار دېگەندە ئادەم جىق، يەڭگۈش بولۇپ كەت-
مىسىلە، سىلىگە بىر نىشان قىلىپ قوياي» دەپ، بوينۇمغا
يوغان بىر جۇۋاز قاپىقىنى ئېسىپ قويدى. بۇ دۇرۇس بول-
دى دەپ، يولغا راۋان بولدۇم. بازارغا كىرگۈچە ئون ئالتە
يەردە تىنىپ، سەككىز يەردە يېتىپ، ئاران باردىم. بازاردا
ئادەم مىغ - مىغ، قىيامەت. ئۇقمايمەن نەدە يۈردۈم، قايان
باردىم. بىر چاغدا ھېرىپ - ئېچىپ، ئۆزۈمگە شۇنداق

قارسام، قاپاق يوق. «ئاپلا ! مەن ئەمدى يىتىپ كېتىپتىمەن...» دەپ، ھەزرىتىمگە يۈگۈردۈم. يىقىلىپ - قوپۇپ كېتىپ بارسام، ئالدىمغا جىق باللار ئۇچرىدى. «ۋاي ئاكا، نەگە؟ نېمە ئىش؟» دەپ سورىدى. «ئۆزۈم يىتىپ كېتىپتىمەن... قاپاق يوق ! نېمىمۇ دەر ئاچاڭلار» دېۋىدىم، باللار: «ۋاي ئەنە، قاپاق ئارقىلىرىدا تۇرىدىغۇ» دېدى. باللار قاپاقنى ئالدىمغا ئېلىپ كۆرسەتكەندە قارىسام، راست، قاپاق ئارقامغا ئۆتۈپ قالغانىكەن. مەن دېگەن مانا شۇنداق ئەخمەق !

ھېلىقى بوۋاي:

— ئۇنداق بولسا، ئۇچىڭلار بىر - بىرىڭلاردىن قېلىشمايدىغان ئەخمەق ئىكەنسىلەر، ئۇ چوقۇم ئۇچىڭلارغا تەك سالام قىپتۇ، — دەپ ماجىرانى ئايرىپ قويۇپتۇ.

تېۋىپنىڭ ئوغلى

بۇرۇنقى زاماندا بىر يېزىدا بىر تېۋىپ ياشىغان بو-لۇپ، تېبابەتچىلىك بىلەن جاھاندارچىلىق قىلىپ جېنىنى جان ئېتىپ ئۆتكەنىكەن. ئۇ ئۆزىنىڭ تېبابەتچىلىك جە-ھەتتىكى «ماھارىتى»گە تايىنىپ نۇرغۇن بىمارنى داۋالاپ ساقايتىپ، خالايىقنىڭ ھۆرمىتىگە ئېرىشكەنىكەن. تېۋىپ يېشى چوڭايغانسېرى «مۇشۇ كۇنگە كەلگۈچە بىرەرمۇ شا-گىرت تەربىيىلىمەپتىمەن. ناۋادا ئۆلۈپ كېتىپ قالسام، كەسپىمگە كىم ۋارىسلىق قىلار؟» دېگەن مەسىلە ئۇستىدە كۆپ باش قاتۇرىدىغان بوپتۇ، ياشلاردىن مۇۋاپىق بىرەرىنى تاللاپ ئۆزىگە شاگىرت قىلىپ يېتىشتۇرۇشكە ئالدىراپتۇ. تېۋىپ ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ ئاخىر: «يات كىشىنىڭ بالىسىنى تەربىيىلىگەندىن كۆرە، يەنىلا ئۆزۈمنىڭ يالغۇز ئوغلىنى تەربىيىلىگىنىم تۈزۈك» دېگەن قارارغا كەپتۇ. تې-ۋىپنىڭ تولىمۇ ئەركە ئۆسكەن، ئەقىلسىز، بەڭۋاش بىرلا ئوغلى بولۇپ، دائىم داپ داراڭلىغان، ئېشەك ھاڭرىغان يەر-لەردە لاغايلاپ يۈرىدىكەن. «تۆگىنىڭ مازار بىلەن نېمە ئىشى»

دېگەندەك، ئاتىسىنىڭ كەسپىگە قىلچە قىزىقمايدىكەن.

تېۋىپ بىر كۈنى ئۆز قارارىنى ئوغلىغا ئېيتىپتۇ. ئوغۇل كۆڭلىدە ئاتىسىنىڭ كەسپىنى ئۆگىنىشنى خالىمىسىمۇ، ئاتىسىنىڭ سۆزىنى يىرالماي، زورمۇزور رازى بوپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ تېۋىپ ئۆز كەسپىنى ئوغلىغا ئۆگىتىشكە باشلاپتۇ. ئارىدىن ئۈچ يىل ئۆتكەن بولسىمۇ، ئوغلى تېبابەتچىلىكنى زادىلا ئۆگىنەلمەپتۇ. ئوغلىنىڭ ئەقىلسىزلىقى كۆڭلىگە قاتتىق تەگكەن تېۋىپ كېسەل بولۇپ يېتىپ قاپتۇ، ئوغلۇم مەندىن كېيىن قالسا قانداق جان باقار، دەپ غەم قىلىپ قاتتىق قايغۇرۇپتۇ، قايغۇسى كۈچەيگەنسېرى كېسىلىمۇ ئېغىرلىشىپتۇ. بىر كۈنى جان ئۈزۈش ئالدىدا ئوغلىنى يېنىغا چاقىرىپ:

— شۇنچە ئۆگەتكەن بولسامۇ، مېنىڭ كەسپىمنى زادىلا ئۆگىنەلمىدىڭ، ئەمدى ساڭا جان بېقىشنىڭ بىرەر يولىنى ئۆگىتىپ قويمىسام بولمىدى. ساڭا دەيدىغان گېپىم شۇكى، مەن ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن بىر ئامال قىلىپ مېنىڭ يولۇمنى تۇتقىن، چۈنكى كىشىلەر سېنى تېۋىپنىڭ ئوغلى دەپ قارىغاچقا، ئاتا كەسپىنى بىلىدۇ، دېيىشىدۇ. ساڭا كېسەل كۆرسىتىشى مۇمكىن. بەزى ئادەملەرنىڭ كېسەلگە گىرىپتار بولۇشى ئۇلارنىڭ يېگەن نەرسىلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. شۇڭا، سەن كېسەل بولغۇچىنىڭ كېسەلگە مۇپتىلا بولۇشىنىڭ ئالدىدا نىمىلەرنى يېگەنلىكىنى بىلىۋېلىشقا ھەرىكەت قىل. بۇنىڭ ئۈچۈن

كېسەل كۆرگىلى بارغان چېغىڭدا، كېسەل بولغۇچىنىڭ ئىشىكىنىڭ ئالدى ـ كەينى ۋە هويلا ـ ئاراملىرىغا ئوبدان سەپسېلىپ قارا. نېمىشقا دېسەڭ، ئۇ يەرلەردە ئۇلارنىڭ يېگەن نەرسىلىرىنىڭ قالدۇقى بولىدۇ. ئۇ نەرسىلەرنى كۆرۈۋالغاندىن كېيىن، ئۆيگە كىرىپ بىمارنىڭ تومۇرىنى تۇتىسەن، ئاندىن: «ئۆزلىرى پالانى ياكى پوكۇنى نەرسىنى يېگەن ئىكەنلا، شۇ نەرسە زىيان قىپتۇ» دەيسەن. ئاندىن كېيىن كېسەلگە پايدا قىلمىسىمۇ، ئەمما زىيانمۇ قىلمايدىغان دورا بۇيرۇپ بېرىسەن، شۇنىڭ بىلەن كېسەل بولغۇچى ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر سېنىڭ «تاپقاق» لىقىڭغا قايىل بولىدۇ. مۇنداق «تاپقاق»لىق بىرنەچچە قېتىملا بولسا، نامىڭ چىقىدۇ، كىشىلەر ئۆزىلا ئىزدەپ كېلىدىغان بولىدۇ. ئىشىكىڭگە ئادەم كەلدى دېگەنلىك — پۇل كەلدى دېگەنلىك. شۇنىڭ بىلەن جېنىڭنى گۈلدەك بېقىپ كېتىسەن، — دەپتۇ. تېۋىپ ئوغلىغا «نەسىھەت» قىلىپ ئارىدىن ئانچە ئۇزاق ۋاقىت ئۆتمەي دۇنيادىن كۆز يۇمۇپتۇ.

تېۋىپ ئۆلگەندىن كېيىن، ئوغلى ئاتىسىدىن مىراس قالغان مال ـ دۇنيانى خالىغانچە يەپ ـ ئىچىپ، بۇزۇپ ـ چېچىپ، بىر يىلغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە پاك ـ پاكىز قۇرۇتۇپ بوپتۇ. بارا ـ بارا ئۇنىڭغا قورساق بېقىشمۇ تەس كېلىپ، ئەتىگەنلىكىنى تاپسا، چۈشلۈكىنى تاپالمايدىغان، چۈشلۈكىنى تاپسا، كەچلىكىنى تاپالمايدىغان هالغا چۈشۈپ قاپتۇ. ئاخىر ئۇ تىلەمچىلىك قىلماقچى بوپتۇ، شۇ چاغدا

بىردىنلا ئاتىسىنىڭ ۋەسىيىتى ئۇنىڭ يادىغا كېلىپ، تىلەم-
چىلىك قىلىشتىن يېنىپتۇ، «تېۋىپلىق» قىلماقچى بوپتۇ.

بىر كۈنى ئۇ يىراق بىر يېزىدا بىر كىشىنىڭ قاتتىق
ئاغرىپ قالغانلىقىنى ئاڭلاپ، شۇ يېزىغا قاراپ مېڭىپتۇ.
ئۇ كېسەل بولغۇچىنىڭ ھويلىسىغا قەدەم باسقان چاغدا،
بىردىنلا ئاتىسىنىڭ «تومۇر تۇتۇشتىن بۇرۇن بىمارنىڭ
نېمىلەرنى يېگەنلىكىنى بىلىۋېلىشقا ھەرىكەت قىل» دېگەن
سۆزى يادىغا كەپتۇ ـ دە، ھويلا ئىچىگە قاراپتۇ، لېكىن
ھېچ نەرسىنىڭ قالدۇقىنى كۆرەلمەپتۇ. ئاستا ئېغىلغا كى-
رىپ ئوقۇرغا قارىغانىكەن، ئوقۇردا قوغۇن ـ تاۋۇزنىڭ
شاپاقلىرى تۇرغۇدەك. ئۇ ئۆزىنىڭ «يىپ ئۇچى» تاپقانلىقى-
غا خۇشال بولۇپ، كېسەل بولغۇچىنىڭ ئۆيىگە كىرىپتۇ.
بىمارنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ بېقىپ: «ئۆزلىرى قوغۇن ـ تا-
ۋۇزنى كۆپرەك يەۋەتكەن ئوخشايلا، شۇ نەرسىلەر زىيان
قىلىپ قورساقلىرىنى ئاغرىتىپتۇ» دەپتۇ. دېمىسىمۇ، كې-
سەل كىشى ئالدىنقى كۈنى راستىنلا قوغۇن ـ تاۋۇزنى
جىق يەۋەتكەنىكەن. ئۆيدىكىلەر بۇ ياش «تېۋىپ»قا قايىل
بولۇپ، ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ماختىشىپتۇ. «تېۋىپ»
ئاتىسىنىڭ دېگىنىدەك قىلىپ، كېسەلگە پايدىسىمۇ قىلمايدى-
غان، زىيانمۇ قىلمايدىغان بىرنەچچە خىل دورا بۇيرۇغاندىن
كېيىن قايتماقچى بوپتۇ. بىمارنىڭ بالا ـ چاقىلىرى ئۇ-
نىڭغا خېلى جىق ھەق بېرىپ، چىرايلىق ئۇزىتىپ قويۇپتۇ.

يەنە بىر كۈنى ئۇ باشقا بىر يېزىدا بىر ئايالنىڭ

تۇيۇقسىز كېسەل بولۇپ يېتىپ قالغانلىقىدىن خەۋەر تې-
پىپ، شۇ يېزىغا قاراپ چېپىپتۇ، ئايالنىڭ دەرۋازىسى
ئالدىغا كېلىپ قارىسا، بىر ئىت دەرۋازىنىڭ يېنىدىكى
يۇندى تۆكىدىغان جايدا سۆڭەك غاجىلاۋاتقۇدەك. ئۇ ئوڭايلا
«يىپ ئۇچى» تاپقانلىقىدىن خۇشال بولۇپ، بىمارنىڭ يېنى-
غا كىرىپتۇ، ئايالنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ بولۇپ: «خېنىم،
ئۆزلىرى گۆشنى جىق يەۋەتكەنىكەنلا، گۆش ئېغىر كېلىپ
كېسەل بولۇپ قاپلا» دەپتۇ. بۇ ئۆيدىكىلەرمۇ بۇ ھۆكۈمنىڭ
جايىدىن چىققانلىقىدىن قايىل بولۇپ، ئۇنى «ئەۋلىيا

تېۋىپ»، «ياش لوقمان ھەكىم ئىكەن» دەپ ماختىشىپتۇ. ھەقىقەتەن ئايال ئالدىنقى كۈنى گۆش يېگەنىكەن. «تېۋىپ» بىمارغا پايدىسىمۇ، زىيىنىمۇ يوق بىرنەچچە خىل دورا بۇيرۇپ بېرىپتۇ. بىمار ئايال ئۇنىڭغا جىقلا پۇل بېرىپ، ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن ئۇزىتىپ قويۇپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپ، ئايلار ئۆتۈپتۇ. ئوغۇلنىڭ ھال ـ كۈنى بارغانسېرى ياخشىلىنىپتۇ. ئۇ ئۆز ھۈنىرىنىڭ ئاقىۋىتىدىن خۇشال بولۇپ يۈرۈپتۇ. شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر يىگىت ئۇنى ئىزدەپ كەپتۇ، ئۇنىڭدىن بىرنەچچە ئايدىن بۇيان ئېغىر كېسەل بولۇپ يېتىپ قالغان ئاتىسىنىڭ كېسىلىنى كۆرۈپ بېقىشنى ئىلتىماس قىپتۇ. ئۇ دەرھال ماقۇل بوپتۇ، يىگىتنىڭ ھويلىسىغا كىرگەندە، ئىلگىرىكى ئادىتى بويىچە ھويلا ئىچىدىن «يەپ ئۇچى» ئىزدەپتۇ. ھويلىدا پەقەت ئېشەكنىڭ توقۇمى تۇرغۇدەك. ئۇ ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن، كېسەل كىشىنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپتۇ.

— ئاتا، ئۆزلىرى توقۇم يېگەن ئوخشايلا، شۇ زىيان قىپتۇ، — دەپتۇ. ئۆيدىكىلەر بۇ گەپنى ئاڭلاپ دەسلەپ ئۇچەيلىرى ئۈزۈلگۈدەك بولۇپ كۈلۈپتۇ. ئارقىدىن قاتتىق غەزەپكە كېلىپ: «كىمىڭنى زاڭلىق قىلىسەن، ئالدامچى !» دەپ، ئۇنى گەجگىسىدىن تۇتۇپ ئىتتەرگىنىچە ئۆيدىن قوغلاپ چىقىرىپتۇ.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، «ئالدامچىنىڭ قۇيرۇقى بىر تۇتام» دېگەن ماقال شۇنىڭدىن قالغانىكەن.

Document generated by Anna’s Archive around 2023-2024 as part of the DuXiu collection
(https://annas-blog.org/duxiu-exclusive.html).

Images have been losslessly embedded. Information about the original file can be found in PDF attachments. Some stats (more in the PDF attachments):
{
  "filename": "NDAyMDk4NTcuemlw",
  "filename_decoded": "40209857.zip",
  "filesize": 14648895,
  "md5": "b760411852b8c3ed27a7d1fc9bbb9bd4",
  "header_md5": "a462db05bcdb2584d29f569ab3e7458a",
  "sha1": "c1055a15021c94219fe45da35930971a7abfab12",
  "sha256": "9be9cbba04019f35533292cb014bd8b91920d24b1073ace174a52e0051115245",
  "crc32": 1862914486,
  "zip_password": "",
  "uncompressed_size": 14748556,
  "pdg_dir_name":
"\u255e\u2580\u2555\u00f7\u2592\u2510\u2561\u2591\u2559\u03b4\u2565\u2557\u2555\u00f7\u2534\u0398\u2561\u2591\u256c\u00bc\u256c\u00df\u2562\u221a\u256c\u2500_40209857",
  "pdg_main_pages_found": 70,
  "pdg_main_pages_max": 70,
  "total_pages": 77,
  "total_pixels": 317886720,
  "pdf_generation_missing_pages": false
}